

DEN NORDISKE VOKSENLÆRER

– en kortlægning af kompetencekrav til voksenlærere
og uddannelsesmuligheder inden for det
voksenpædagogiske område i de nordiske lande

af Maria Marquard & Sia Hovmand Sørensen
Nationalt Center for Kompetenceudvikling (NCK)

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Ordliste	6
Indledning	7
Rapportens opbygning	8
Beskrivelse af kortlægningen	8
Baggrund	9
Sammenfatning af resultater og anbefalinger	11
Formelle krav til voksenundervisere, spørgeskemaundersøgelse	15
Almen voksenuddannelse, grundlæggende niveau	16
Almen voksenuddannelse, gymnasialt niveau	18
Erhvervsrettet undervisning, grundlæggende niveau	20
Erhvervsrettet undervisning, kortvarig videregående niveau	21
Efter- og videreuddannelse, university college- /høgskola- og universitetsniveau	22
Undervisning af indvandrere	23
Specialundervisning for voksne	24
Orblinde- /dyslexiundervisning for voksne	25
Nonformel, støttet voksenuddannelse ("fritt bildningsarbete")	26
Nonformel, offentligt støttet voksenuddannelse – folkehøjskoler	26
Nonformel, offentligt støttet voksenuddannelse – oplysnings- og studieforbund	27
Interview med ansættelsesansvarlige	27
Baggrund for vurdering af voksenlærerens kompetencer	28
Vægtningen af forskellige kompetencer	28
Træk der beskriver den særligt gode voksenlærer	29
Voksenlæreren set i forhold til grundskolelæreren	31
Mængden af efteruddannelse	31
Indhold i efteruddannelsen	32
Konkrete forslag til forbedring af voksenlæreres kompetenceudvikling	33
Betydning af nordisk samarbejde for voksenlæreres kompetenceudvikling	33
Uddannelser inden for det voksenpædagogiske område	35
Overordnet analyse	35
Læreruddannelser	35
Andre ordinære uddannelser	35
Efter- og videreuddannelser	36
Skematiske oversigter	37
Voksenpædagogiske uddannelser under bachelorniveau (<EQF 6)	37
Voksenpædagogiske uddannelser på bachelorniveau (EQF 6)	38

Voksenpædagogiske uddannelser på masterniveau (EQF 7)	39
Sammenfattende tværgående analyser samt perspektiver for fremtidigt arbejde	40
Sammenfattende analyse og forslag til udvikling af formelle kompetencer	41
Voksenlærere på almene og erhvervsrettede voksenuddannelser	41
Efter- og videreuddannelse, university college- / högskola- og universitetsniveau	43
Undervisning af indvandrere i et nordisk sprog som andetsprog	43
Specialundervisning for voksne	44
Ordblinde- /dysleksiundervisning for voksne	44
Nonformel offentligt støttet voksenuddannelse – folkehøjskoler	45
Nonformel offentligt støttet voksenuddannelse – oplysnings- og studieforbund	45
Samlede overvejelser om og anbefalinger til formelle krav til voksenlærere	46
Sammenfattende analyse og forslag til kompetenceudvikling med afsæt i interview	46
Vægtning og prioritering af kompetencer og efteruddannelse	47
Konkrete forslag til kompetenceudvikling	48
Nordisk samarbejde om kompetenceudvikling af voksenlærere.	49
Uddannelser inden for det voksenpædagogiske område	49
Perspektiver på uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område	50
Litteraturliste	52
Underbygning af kortlægningen, links og referencer	53

Rapporten er initieret af Rådgivningsgruppen for Nordisk Samarbejde om Voksnes Læring (SVL), Finansieret av Nordiska Ministerrådet, gennemført av Nationalt center for kompetenceudvikling (NCK) i samarbejde med Nordisk netværk for voksnes læring (NVL)

Forord

Norden har både historisk og aktuelt en markant international placering i forhold til livslang læring. Vi har en omfattende og velfungerende voksenuddannelse, der leverer undervisning af høj kvalitet. En meget væsentlig del af kvaliteten er forankret i voksenundervisernes kompetence.

I en globaliseret verden, som stiller stadigt nye krav til uddannelsessystemet, er det derfor nødvendigt at fokusere på, hvordan voksenunderviserens kompetence sikres og udvikles. Denne undersøgelse fokuserer på dette forhold.

Undersøgelsen inddrager viden fra tidligere undersøgelser, men de foreliggende resultater er nye og baserer sig på en omfattende indsamling af aktuelle oplysninger. Der foreligger på den baggrund en unik kortlægning af kompetencekrav og uddannelsesmuligheder for voksenundervisere i de nordiske lande.

Et godt kort er en stor hjælp, når man skal finde vej. Det er vort håb, at den foreliggende kortlægning kan bidrage til, at der går nye veje. Kortlægningen kan danne basis for såvel nordiske som nationale og institutionelle overvejelser over, hvilke kompetencekrav og hvilke uddannelsesmuligheder der er, og hvilke som bør videreudvikles.

Det er bemærkelsesværdigt, at på trods af den internationale opmærksomhed på betydningen af de særlige pædagogiske forhold, som knytter sig til livslang læring, så stilles der kun få krav til de nordiske voksenunderviseres formelle voksenpædagogiske kompetence. Det er en overvejelse værd, om dette forhold er positivt i længden.

Undersøgelsen er initieret og finansieret af Rådgivningsgruppen for Nordisk Samarbejde om Voksnes Læring (SVL) under Nordisk Ministerråd. Den er gennemført i et samarbejde mellem Nordisk Netværk for Voksnes Læring (NVL) og Nationalt Center for Kompetenceudvikling (NCK), som også har bidraget økonomisk. En væsentlig forudsætning for undersøgelsens gennemførelse er imidlertid den store gruppe af ressourcepersoner, som har indsamlet data og stillet deres viden om feltet til rådighed. Hermed en stor tak til alle, der har bidraget til arbejdets gennemførelse.

Bjarne Wahlgren
CENTERLEDER
NATIONALT CENTER FOR KOMPETENCEUDVIKLING

Mange nordiske kollegaer har været behjælpelige med information og kommentarer til arbejdet samt bidraget til udvikling af spørgeskemaer, interviewguides mv. i denne kortlægning. Særlig tak til

Finland

Leena Saloheimo, VSY, NVL arbejdsgruppe
Pirkko Sartovena, VSY, NVL koordinator
Armi Mikkola, Undervisningsministeriet
Jaana Nuottanen, KOL, NVL arbejdsgruppe

Sverige

Eva Andersson, Göteborgs universitet, NVL arbejdsgruppe
Asta Modig, Skolverket, NVL koordinator
Geoff Erics, Undervisningsministeriet, SVL medlem
Jenny Jägsander, Undervisningsministeriet

Norge

Gunnar Grepperud, Tromsø universitet, NVL arbejdsgruppe
Wenche Rønning, Trondheim universitet, NVL arbejdsgruppe
Sturla Bjerkaker, VOFO, NVL arbejdsgruppe
Ellen Stavlund, VOFO
Per Inge Båtnes, Høgskolen i Oslo, NVL arbejdsgruppe
Lis Karin Andersen, VOX, NVL arbejdsgruppe
Sigrun Røstad, VOX
Mona Majgaard, Universitets- og høgskolerådet

Island

Hrobjartur Arnasson, Islands universitet, NVL arbejdsgruppe
Sigrun Kristin Magnusdottir, FA, NVL koordinator
Sigrun Johannesdottir, FA

Danmark

Tina Bøgehave Christiansen, Uddannelsesforbundet, NVL arbejdsgruppe
Agnete Nordentoft, DFS

Ordliste

AE	Arbejdernes Erhvervsråd (DK)
AMU	Arbejdsmarkedsuddannelser (DK)
AVG	Almen voksenpædagogisk grunduddannelse (DK)
AVU	Almen Voksenuddannelse (DK)
BABAR	Becoming Adult Educators in the Baltic Sea Region (studie)
BAEA	Becoming Adult Educators in the European Area
BKA	BasisKompetencer i Arbejdslivet (NO)
DPU	Danmarks Pædagogiske Universitetsskole
DK	Danmark
EQF	European Qualifications Framework
EVA	Danmarks Evalueringsinstitut (DK)
FA	Arbejdslivets oplæringscenter (IS)
FI	Finland
FVU	Forberedende voksenundervisning (DK)
IKT	Informations- og kommunikationsteknologi
IKV	Individuel Kompetencevurdering
IS	Island
LLC	Livslang Læring-center (IS)
NCK	Nationalt Center for Kompetenceudvikling (DK)
NO	Norge
NVL	Nordisk Netværk for Voksnes Læring
PPU	Praktisk-pedagogisk uddannelse (NO)
SE	Sverige
SVL	Rådgivningsgruppen for Nordisk Samarbejde om Voksnes Læring
VEU	Voksen- og efteruddannelse (DK)
VoFU	Center for studier af voksenuddannelse, folkeoplysning og videregående uddannelse (SE)
VOX	Nationalt Fagorgan for Kompetencepolitik (NO)
VUC	Voksenuddannelsescenter (DK)
FFD	Folkehøjskolernes Forening i Danmark

Indledning

De nordiske lande har brug for en veluddannet og fleksibel arbejdsstyrke for at sikre den nordiske region en fortsat stærk position i den globale konkurrence. Voksnes læring og kompetenceudvikling er et prioriteret område i det nordiske samarbejde. Erfaringsudvekslinger, tværsektorielle arbejdsgrupper og netværk samt fælles studier og analyser af, hvordan voksne tilegner sig ny viden og indsigt, medvirker til at udvikle og kvalitetssikre uddannelser og indsatser på området. Et tema har været voksenlærerens betydning for kvaliteten i undervisning af voksne. Denne rapport følger op på tidligere arbejde gennem en kortlægning af kompetencekrav til voksenlærere og uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område.

I en rapport udarbejdet for Nordisk Ministerråd "Norden som en Global vinderregion. På sporet af den nordiske konkurrencemodell" (Mandag Morgen 2005) peges på både forskelle i nordiske attituder og bagvedliggende særlige fælles nordiske værdier. De nordiske lande adskiller sig fra hinanden i forhold til ekspression, handlinger og systemer, men deler samtidig grundlæggende værdier som lighed, tillid, kort magtdistance, inklusion og fleksibilitet. Værdier, som også er vigtige karakteristika inden for nordisk voksenuddannelse. I de nordiske lande er voksenuddannelser blandt andet karakteriseret ved, at lærere og deltagere har en relation præget af ligeværd, dialog og samarbejde, og at der i alle landene arbejdes med centrale aktuelle temaer som fx realkompetenceafklaring, vejledning, fokus på kortuddannede, integration, innovation samt muligheder for at skabe tættere sammenhæng mellem arbejdsliv og uddannelse. Imidlertid er der forskelle i de enkelte landes uddannelsessystemer og begrebsforståelser, der vanskeliggør en komparativ analyse.

Det har derfor været af stor betydning, at udarbejdelse af analysemodeller og kategorier i denne kortlægning fortløbende er udviklet og bearbejdet i samarbejde med relevante aktører i alle de nordiske lande. Det nordiske samarbejde har gjort det muligt, trods forskelle i de enkelte landes uddannelsessystemer, at samle og strukturere relevant viden om formelle kompetencekrav til voksenlærere og uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område på en måde, der muliggør sammenligninger mellem landene.

Formålet med kortlægningen er at skabe grundlag for en diskussion af, om udbuddet af uddannelsesmuligheder er tilstrækkeligt i forhold til de udfordringer og krav, voksenlæreren møder i det daglige arbejde, samt at skabe grobund for videre aktiviteter, samarbejde og gensidig inspiration mellem de nordiske lande.

Lærerens betydning for kvalitet, effekt og udbytte af undervisning er beskrevet i flere sammenhænge

I den nordiske rapport "Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser" (Nordisk Ministerråd 2008) understreger forfatterne med henvisning til omfattende international forskning betydningen af lærernes viden og ekspertise for kvalitet og effekt af undervisning. De skriver blandt andet, at *"et skolesystems kvalitetsgrænse går ved kvaliteten af dets lærere"* (s. 88). I en rapport om kvalitet i det danske uddannelsessystem (Undervisningsministeriet 2000) skrives der, at *"en af forudsætningerne for at opretholde et højt uddannelsesniveau er, at både lærere og ledere er kvalificerede og motiverede"* (s. 95), og i en artikel i festskriftet "Udfordringer for voksnes læring. Et nordisk perspektiv" pointeres det, at den største udfordring for voksnes læring er *"Den gode lærer!"* (Wahlgren 2004: 221). Både nordisk og internationalt har der de senere år været en stigende interesse for professionalisering af voksenlæreren som et væsentligt led i kvalitetsudvikling af uddannelser og læreprocesser for voksne (se fx Milana 2010a, 2010b).

Rådgivningsgruppen for Nordisk Samarbejde om Voksnes Læring (SVL) har igennem to nordiske programmer "Nordisk netværk for Voksnes Læring" (NVL) og "Nordplus Voksen" støttet flere udviklingsprojekter og studier med fokus på voksenlæreren.

Blandt andet har NVL har siden 2006 gennemført et voksenpædagogisk udviklingsprojekt "Innovative læreprocesser i praksis". I projektet blev nye kompetencebehov for voksenlærere afdækket, og resultaterne videreføres blandt andet i et nordisk samarbejde om at udvikle konkrete nordiske kurser og uddannelser for voksenundervisere (Marquard 2009).

Nordplus Voksen har støttet et komparativt studie af voksenlærerens kvalifikationer "Becoming Adult Educators in the Baltic Sea Region (BABAR)" (Milana 2010a). Studiet omfattede Sverige, Danmark og Estland.

På baggrund af tidligere resultater og anbefalinger beskrev SVL nærværende kortlægningsopgave, ifølge hvilken undersøgelsen skal:

- Kortlægge de formelle kompetencekrav, der stilles til voksenlæreren
- Kortlægge uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område
- Uddybe kortlægningen med en undersøgelse af ansættelsesansvarliges holdning til voksenlærerens kompetencer
- Beskrive evt. forskelle og ligheder mellem de nordiske lande og mellem sektorer inden for de tre ovennævnte hovedelementer
- På baggrund af ovenstående give anbefalinger til eventuelt videre nordisk arbejde igennem fx udviklingsprojekter, studier eller andre aktiviteter.

Rapportens opbygning

Rapporten indledes med en beskrivelse af den anvendte fremgangsmåde, hvorefter tidligere arbejder på området omtales og relateres til nærværende kortlægning. Herefter følger en analyse af formelle krav til voksenlæreren i de nordiske lande inden for en række forskellige typer af voksenuddannelser. Dette uddybes og suppleres efterfølgende med en analyse af interview med ansættelsesansvarlige på voksenuddannelsesinstitutioner i de nordiske lande. Derefter analyseres uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område i de nordiske lande. Som afslutning på rapporten er der tværgående sammenfattende og diskuterende analyser opdelt efter kortlægningsopgavens tre hovedelementer, og der bringes perspektiver på et muligt fremtidigt nordisk samarbejde i forhold til kompetenceudvikling af voksenlærere.

Der skal her gøres opmærksom på, at kortlægningen af såvel formelle krav til voksenlæreren som af uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område er underbygget af en omfattende linksamling. Denne linksamling giver læseren mulighed for at opsøge yderligere information omkring forhold, som findes at være af særlig interesse.

Beskrivelse af kortlægningen

Kortlægningen er gennemført af Nationalt Center for Kompetenceudvikling (NCK).

Data er indsamlet gennem spørgeskemaer, telefoninterview og officiel information om formelle krav til og uddannelsesmuligheder for voksenundervisere samt resultater fra tidligere rapporter.

For at kunne beskrive ligheder og forskelle mellem de nordiske lande og mellem sektorer er det væsentligt, at der er en fælles begrebsforståelse.

Begrebet "voksen" defineres og bruges forskelligt i de nordiske lande, og der foregår i flere lande en diskussion af grænsen mellem unge og voksne i voksenuddannelserne. I NVL-udviklingsprojektet "Innovative læreprocesser i praksis" (Marquard 2009) fremkom blandt andet følgende forståelser: 16 år og ude af det formelle uddannelsessystem, omfattet af det særlige uddannelsessystem for voksen- og efteruddannelse, efter formel grunduddannelse er afsluttet, 18 år og juridisk myndig. I denne kortlægning omfatter begrebet voksenlærer lærere, der arbejder inden for voksenuddannelser, og personer, der er vendt tilbage til uddannelse efter at have været ude af det ordinære uddannel-

sessystem, og som er 18 år eller derover.

De nordiske uddannelsessystemer er forskellige, hvilket vanskeliggør en komparativ undersøgelse. Nogle eksempler: frie kostskoler, husholdnings- og håndarbejds-skoler findes i Danmark, men ikke i flere af de andre nordiske lande. Folkehøjskoler findes ikke i Island, men i de øvrige nordiske lande, og folkeoplysende skoler kan give formel kompetence og gennemføre eksamener i Sverige og Finland, men ikke i Danmark. Ordblindeundervisning (undervisning for dyslektikere) er i nogle lande organiseret under specialundervisning, mens den i andre lande gennemføres under egen lovgivning og bekendtgørelse. I Island er etableret særlige regionale "læringscentre", hvor både almene og erhvervsrettede uddannelser og kurser gennemføres, ofte i tæt samarbejde med det lokale erhvervsliv. Almen læreruddannelse gennemføres i Danmark på professionshøjskoler, og er en delvist aldersspecialiseret enhedslæreruddannelse, mens den i de andre nordiske lande er en forskningsbaseret aldersspecialiseret uddannelse, der udbydes af universiteter. Danmark er det eneste land, der har et parallelt kompetencesystem med en særlig struktur for voksen efter- og videreuddannelse (Se Undervisningsministeriet 2011). I de øvrige lande indgår de voksne studerende ofte i de ordinære uddannelser.

Undersøgelsen er derfor afgrænset til områder, det er muligt at sammenligne.

Undersøgelsen omfatter:

- Formelle kompetencekrav til voksenlærere i formel almen og erhvervsrettet voksenuddannelse fra grundlæggende til videregående niveauer samt til nonformel offentligt støttet voksenuddannelse på højskoler og i studie- og oplysningsforbund.
- Uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område fra grundlæggende til videregående niveauer.

En interviewundersøgelse supplerer kortlægningen med perspektiver på kompetencebehov fra ansættelsesansvarlige på uddannelsesinstitutioner. Der er gennemført interview med institutions- eller afdelingsledere med ansættelsesansvar fra almen og erhvervsrettet voksenuddannelse samt folkeoplysning i alle de nordiske lande.

Oplysninger og informationer er fortløbende kommenteret af nordiske kollegaer.

Kortlægningen bygger endvidere på tidligere nordiske undersøgelser og rapporter, der har belyst forhold omkring nordisk læreruddannelse, voksenlæreruddannelse og voksenpædagogik. Resultater, data og anbefalinger fra disse rapporter indgår i denne kortlægning, der derved kan ses som et supplerende og samlende perspektiv med fokus på kompetencebehov hos og kompetenceudvikling af den nordiske voksenlærer.

Baggrund

Tidligere studier og kortlægningsprojekter er anvendt som baggrundsmateriale i denne kortlægning, og resultater inddrages, hvor det er relevant. Her omtales kort rapporter af særlig interesse for denne opgave:

- "Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser", gennemført for Nordisk Ministerråd af Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) og Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (DPU) (Nordisk Ministerråd 2008). I studiet sammenlignes de nordiske læreruddannelser inden for fire hovedområder, blandt andet beskæftigelsesforhold og herunder kompetencekrav til lærere. I tværgående analyser peges på de udfordringer sammenligningen giver udtryk for, og der er en grundig gennemgang af almene og erhvervsrettede læreruddannelser. Rapporten er relevant i forhold til kortlægning af krav til voksenlærere, fordi kravene til lærerne på flere områder er de samme som til lærere på grundlæggende og videregående niveauer i voksenuddannelse. I rapporten beskrives ikke uddannelse af voksenlærere og voksenpædagogisk kompetence.

- Delrapporterne fra de nordiske lande til det europæiske projekt "Alpine - Adult Learning Professions in Europe" (Andersson 2010) tydeliggør, at voksenlæreren har central betydning for kvalitet i voksenundervisning, men at der er meget lidt information til rådighed om voksenlærerprofessionen og om voksenlæreren. Projektets resultater viser, at der er stor diversitet i forståelse og vurdering af voksenlærerprofessionen og voksenlærerkompetencer. Rapporten peger på, at tendensen er genkendelig i alle nordiske lande og i Europa. Denne kortlægning kan supplere den nordiske del af Alpine-projektet med mere konkret information om voksenlærerprofessionen og krav til voksenlæreren.
- "Innovative læreprocesser i praksis. Et udviklingsforløb" (Marquard 2009). Resultaterne af udviklingsprojektet, der er gennemført af NVL's arbejdsgruppe om voksenpædagogik, peger på behov for kvalificerende efter- og videreuddannelsesmuligheder for voksenlærere. Det anbefales blandt andet at etablere nordiske og tværsektorielle efter- og videreuddannelsesmuligheder i form af mere proces- og erfaringsbaserede kurser, der kan supplere eksisterende formelle uddannelser. For at kunne arbejde videre med udvikling af supplement til eksisterende uddannelser er et overblik over uddannelsesmuligheder og krav til voksenundervisere et vigtigt grundlag.
- Nordplus Voksen-projektet "BABAR" (Milana 2010a) beskriver uddannelsessystemer og muligheder for grundlæggende voksenlæreruddannelser i Danmark, Estland og Sverige. Centrale konklusioner er blandt andet, at voksenlærere og uddannelse af voksenlærere er stort set ikke eksisterende i policy papers, at der ikke er almene og formelle krav om grundlæggende voksenlæreruddannelse i de tre lande, og at de formelle kompetencekrav, der stilles til voksenlærere, oftest er fag-faglige og almene pædagogiske krav. Dette gælder både inden for almen, erhvervsrettet og folkeoplysende voksenundervisning. Der eksisterer et varieret udbud af kurser og efter- og videreuddannelse for voksenlærere i arbejde, men kun et begrænset udbud af grundlæggende og forberedende uddannelser. Voksenlærere beskrives som ofte værende "self-taught professionals", og gruppen beskrives som vanskelig at karakterisere som en profession. Rapporten beskriver flere forhold, der også kortlægges i denne rapport, men kun i to af de fem nordiske lande.
- I projektet "BAEA – Becoming Adult Educators in the European Area" (Milana 2010b), et projekt støttet af Grundtvig-programmet om livslang læring under EU-kommissionen, drages lignende centrale konklusioner. Der peges i rapporten blandt andet på, at der, trods stor opmærksomhed på voksendannelse, er meget lidt opmærksomhed på kvalificering af voksenlærere. Mange voksenlærere kommer ind i arbejdet uden specielle voksenpædagogiske kundskaber, og feltet er karakteriseret af mange forskellige opfattelser af formål, muligheder, karakteristika mv. Det anbefales blandt andet at etablere grundlæggende voksenlæreruddannelse og kvalificeret efter- og videreuddannelse, så voksenlærerne kan udvikle kulturelle, metodiske, teoretiske og professionelle kompetencer.
- Undersøgelsen "Teaching Adults – just a matter of talent? Analyzing attitudes on teacher professionalism in Norwegian adult education" gennemført af Gunnar Grepperud og Wenche Rønning (Rønning & Grepperud 2009). Med afsæt i flere tidligere forskningsprojekter, der tydeliggør betydningen af voksenlærerens særlige kompetencer for kvalitet i undervisning påpeges blandt andet også i denne rapport kontrasten til, at der er meget lidt opmærksomhed på voksenlærerens kompetenceudvikling og professionalisering. Der gives bud på mulige årsager og fremtidige handlinger.
- "IVEU – Integration gennem voksen- og efteruddannelse" (Nordisk Ministerråd 2010) er en kortlægning af de nordiske landes strategier og tiltag for at integrere indvandrere og efterkommere på arbejdsmarkedet ved brug af voksen- og efteruddannelse. Lærernes betydning for effekt nævnes, og der peges på behovet for systematisk kompetenceudvikling for voksenlærere i nordiske sprog som andetsprog, brug af informations- og kommunikationsteknologi (IKT) og individuel kompetencevurdering (IKV). Undervisning af indvandrere indgår i denne kortlægning.

Sammenfatning af resultater og anbefalinger

Kortlægningens resultater er i denne rapport beskrevet i tre hovedområder. I den første del gives et samlet overblik over de formelle krav til voksenlærere på forskellige voksenuddannelser og i forskellige sektorer i de nordiske lande. I den anden del beskrives, hvilke kompetencer ansættelsesansvarlige i forskellige sektorer i alle nordiske lande lægger vægt på ved ansættelse af voksenundervisere. I den tredje del fremlægges et samlet overblik over uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område. Rapporten afsluttes med sammenfattende og tværgående analyser af de enkelte områder. Resultater af analyserne danner baggrund for forslag til kurser, uddannelser og andre aktiviteter, der kan medvirke til at styrke den nordiske voksenlærers kompetencer og dermed kvaliteten i nordisk voksenuddannelse. Forslagene er fortløbende skrevet ind i teksten og relaterer til de enkelte undersøgelsesområder.

På baggrund af dette arbejde sammenfattes de vigtigste resultater her i en form, der følger samme struktur som i rapporten.

Formelle kompetencekrav til voksenlærere

I rapporten kortlægges formelle kompetencekrav til voksenundervisere i almene og erhvervsrettede uddannelser på grundlæggende og kortevarige videregående niveauer, i efter- og videreuddannelse på universiteter, university colleges og "høgskoler", i specialundervisning, undervisning for ordblinde / dyslektikere samt andetsprogsundervisning for voksne indvandrere, højskoler og oplysnings- og studieforbund. Kortlægningen viser, at der trods forskelle mellem de forskellige uddannelses tilbud og sektorer er markante fælles træk.

Generelt stilles der høje formelle krav til voksenlærernes fag-faglige og almenpædagogiske kompetencer inden for alle områder. Dog undtaget folkeoplysningen, hvor der stilles faglige, men ikke formelt faglige krav.

Der stilles stort set ingen formelle krav til voksenpædagogiske kompetencer i nogen af de nordiske lande eller i nogen sektorer. Kun på enkelte specialiserede områder, og kun i Danmark, er der særlige krav om voksenpædagogisk kompetence. Finland er på flere områder det land, der stiller de højeste fag-faglige krav. Island er det land, der har de færreste formelle krav både fag-fagligt, pædagogisk og voksenpædagogisk.

Det er bemærkelsesværdigt, at der samtidig med, at udviklingen af uddannelse af lærere til grundskolen går i retning af forskningsbaserede uddannelser med øget alders- og fagspecialisering, ikke er fokus på den voksne målgruppes særlige behov og læringsforudsætninger fx voksnes erfaringer og livssituation. Yderligere stiller voksenuddannelsernes indhold og organisering på flere måder krav til lærernes voksendidaktiske kompetencer, som er anderledes end krav til grundskolelærere. Eksempelvis fleksible tilrettelæggelsesformer, virksomhedsforlagt undervisning og tværsektorielt samarbejde.

Ansættelsesansvarliges vurdering af voksenlæreres kompetencer

Der er gennemført i alt 29 interview fordelt ligeligt mellem almene, erhvervsrettede og folkeoplysende skoler i alle de fem nordiske lande.

Det er markant, at fag-fagligheden vurderes som den vigtigste kompetence i alle sektorer og markant højest på de erhvervsrettede skoler. Vurderingen viser sig både, når de ansættelsesansvarlige skal prioritere, om fag-faglige, almenpædagogiske, voksenpædagogiske eller holdningsmæssige kompetencer er vigtigst, og i indholdet på de efteruddannelser og kurser, deres lærere får. De almenpædagogiske kompetencer vægtes højere end de voksenpædagogiske. Samtidig mener langt den overvejende del af de adspurgte, at der er forskel på voksenlærere og lærere, der underviser i grundskolen. Alle beskriver særlige kompetencekrav til voksenundervisere både i form af personlige egenskaber og viden om voksenlivets psykologi og udviklingsprocesser, voksnes læringsforudsætninger og modstandsformer, og i form af voksendidaktisk kendskab og evne til at bruge fx erfaringsbaserede og

deltagerinvolverende arbejdsformer.

I interviewene fremkommer flere konkrete forslag til uddannelses tilbud, som viser, at der er både forskellige og fælles behov inden for sektorerne. Fælles er fx kendskab til voksenpædagogisk og -didaktisk teori og praksis. Af specielle behov kan nævnes forslag fra den erhvervsrettede sektor om fx brancherettede kurser til specialiserede, omkostningstunge og mindre arbejdsområder og behovet for opdaterede praksiserfaringer. Oplysnings- og studieforbund i alle de nordiske lande og enkelte uddannelsesudbydere i Island nævner, at det er vanskeligt at motivere deltidsansatte til at deltage i efteruddannelse, samtidig med at de ansættelsesansvarlige oplever et behov for pædagogisk opkvalificering af denne lærergruppe. Der er en tendens, der peger på, at specielt inden for de almene uddannelser ønskes kurser i varierede metoder og arbejdsformer.

Langt den overvejende del af de ansættelsesansvarlige er desuden interesserede i tværsektorielle uddannelses tilbud og nordisk samarbejde.

Uddannelses tilbud

Kortlægningen viser, at der er et udbud af uddannelses tilbud inden for det voksenpædagogiske område, men at omfang og karakter varierer betydeligt i de nordiske lande.

I forhold til uddannelses tilbud er det markant, at kun i Finland og til dels i Sverige kan man tage en grundlæggende teoretisk voksenuddannelse. Fra efteråret 2011 starter en bacheloruddannelse i voksenpædagogik i Norge, hvor der p.t. er en kandidatuddannelse. I de øvrige nordiske lande kan voksenlærere kvalificere sig gennem efter- og videreuddannelse på forskellige niveauer og evt. specialiseret i forhold til særlige målgruppers behov. Der er forskel på indhold i og omfang af uddannelser, hvilket betyder, at de enkelte lande har særlige styrker på udvalgte områder.

Danmark adskiller sig markant ved, at der ingen voksenpædagogiske uddannelsesmuligheder er i det ordinære uddannelsessystem, og at der i Danmark er det største udbud af voksenpædagogiske efteruddannelsesmuligheder. Alle efteruddannelser i Danmark og til dels i Norge er betalingsuddannelser. Det fremgår, at Finland har det stærkeste tilbud af ordinære uddannelsesmuligheder på det voksenpædagogiske område, efterfulgt af Sverige hvor der tilbydes kortere uddannelsesforløb end i Finland. Generelt ser de voksenpædagogiske uddannelses tilbud ud til at være mest omfattende i Finland og Danmark (dog organiseret forskelligt) efterfulgt af Sverige. I Norge og Island ser uddannelsesmulighederne ud til at være mere begrænsede.

Anbefalinger

Som det fremgår af denne kortlægning er voksenuddannelse et prioriteret indsatsområde i alle de nordiske lande. Der er forskelle i de enkelte landes nationale prioriteringer, i uddannelsessystemernes opbygning og i de uddannelsesmuligheder og vilkår, den enkelte voksenlærer har. Trods dette viser kortlægningen mange markante ligheder mellem de nordiske lande, der gør det meningsfuldt at anbefale fælles nordiske indsatser. I det følgende anbefales på baggrund af resultater i denne kortlægning forskellige tiltag, der kan styrke voksenlærerens kompetencer og øge kvaliteten i den nordiske voksenuddannelse.

Der er på flere områder igangværende samarbejde mellem nordiske aktører på det voksenpædagogiske område om at etablere fælles nordiske uddannelses tilbud, fx kan nævnes etablering af en nordisk masteruddannelse i voksenpædagogik, en nordisk læreruddannelse på kandidatniveau, og både oplysnings- og studieforbund, folkehøjskoler og folkeoplysende paraplyorganisationer har veletableret nordisk samarbejde. NVL og Nordplus voksen henholdsvis initierer, deltager i og støtter flere aktiviteter omkring kompetenceudvikling af voksenlærere. Som udgangspunkt anbefales derfor:

- At etablere strukturer og informationsveje, der styrker sammenhængen mellem de forskellige nordiske initiativer, der arbejder med udvikling af det voksenpædagogiske område og med formelt og ikke formelt kompetencegivende fælles nordiske lærer-, voksenlæreruddannelser.

Det har i kortlægningen vist sig, at de enkelte lande kan have særlige kompetencer og styrkeområder inden for uddannelsesstilbud, udviklingsprojekter eller måden at organisere uddannelserne på. Det vil være hensigtsmæssigt at drage nytte af denne forskellighed ved at styrke muligheder for udveksling og deling af specialiseret viden og erfaringer. Flere ansættelsesansvarlige nævner begrænset økonomi som en hindring for efteruddannelse af deres lærere, især er lønomkostninger oven i kursusaftagter vanskelige at klare. På baggrund af dette anbefales

- Fortløbende at sikre opdateret information om de enkelte landes særlige kompetencer i en overskuelig og sammenlignelig form, fx gennem opdatering af skematiske oversigter som i denne rapport i "Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser" (Nordisk Ministerråd 2008) samt udredningen af "Muligheder for en fællesnordisk læreruddannelse på kandidatniveau"(Nordisk Ministerråd 2010)
- At styrke de økonomiske og praktiske muligheder for efteruddannelsesaktiviteter i form af reelt lærersamarbejde og gensidige praktikbesøg mellem lærere på nordiske uddannelsesinstitutioner

I denne kortlægning har særlige voksenpædagogiske og -didaktiske temaer og emner vist sig at være relevante på tværs af sektorer og lande. De fælles temaer relaterer til det at være voksenlærer, og det at etablere læringsforløb for en voksen målgruppe uanset det fag-faglige indhold. Disse temaer kan med fordel indgå i fællesnordiske og tværsektorielle uddannelsesstilbud, hvor forskellige fag-faglige og nationale perspektiver kan nuancere, øge forståelse og udvide handlemuligheder i forhold til det faglige indhold. I mødet med kollegaer fra forskellige lande, sektorer og læringssammenhænge kan kulturelle (både faglige og nationale) forståelser forstyrres og udvides, og dermed medvirke til øget sproglig og kulturel kompetence. Det anbefales derfor at etablere nordiske kurser og efteruddannelser af kortere og / eller længere varighed med særligt voksenpædagogisk indhold, som i denne kortlægning har vist sig at være relevant, bl.a.:

- Teoretisk viden om voksenlivets vilkår, psykologi og udvikling, og hvilke særlige voksendidaktiske overvejelser dette kræver
- Viden om og træning i at anvende erfaringsinddragende og deltagerinvolverende arbejdsformer i forhold til en voksen målgruppes realkompetencer og livserfaringer
- Viden om og træning i at undervise heterogene grupper, hvor deltagerne har megen viden og kompetence, på en måde så læring sker både mellem lærer og deltagere og mellem deltagere
- Teoretisk viden om og forståelse for voksnes modstandsformer, og hvordan modstand kan transformeres til gavn for deltagernes læring
- Træning i at gennemføre behovsvurderinger, planlægge og gennemføre skræddersyede kurser på virksomheder
- Viden om og mulighed for at relatere det faglige indhold til relevante arbejdsmarkeds- og samfundsforhold
- Udvikling af undervisningsmateriale, der passer til en voksen målgruppe og til konkrete kontekster
- Viden om og træning i at gennemføre individuelle realkompetencevurderinger
- Viden om og træning i at anvende og undervise i informations- og kommunikationsteknologi i voksne målgrupper
- Budget- og økonomistyring i forbindelse med kursusplanlægning og gennemførelse

Det fremgår af kortlægningen, at voksenlæreren både skal have viden om og færdigheder i at agere i voksne heterogene målgrupper, i forskellige læringsarenaer og ofte i samarbejde med kollegaer fra andre sektorer eller på arbejdspladser og virksomheder samt kunne forbinde teori og praksis. Derfor anbefales:

- At styrke teori-praksiskobling ved at placere uddannelsesstilbud og kurser i autentiske miljøer, hvor særligt inspirerende uddannelsesaktiviteter finder sted, og have fokus på både teoretisk viden og refleksion samt praktisk træning
- Tværsektorielle uddannelsesforløb e.l. der indebærer viden om forskellige sektorerers formål, ind-

- hold, udfordringer og muligheder, og praktisk træning i tværsektorielt samarbejde
- Virksomhedsforlagt efteruddannelse, der sikrer opdaterede praksiserfaringer og kulturel læring.

Der fremkom undervejs også forslag til uddannelser, kurser og samarbejde der mere specifikt rettede sig mod enkelte sektorer og uddannelsesområder. Det er relevant på nordisk niveau både at overveje ovenstående almene voksenpædagogiske temaer og specialiserede voksenpædagogiske temaer, som fx

- Særligt tilrettelagte kurser for deltidsansatte lærere
- Brancherettede kurser inden for specialiserede, omkostningstunge og mindre arbejds- og uddannelsesområder.

Samlet set har resultaterne af denne kortlægning vist, at der er læringsforudsætninger, indholdsmæssige temaer, uddannelses- og arbejdsvilkår samt strukturer inden for det voksenpædagogiske område, der stiller særlige fag-faglige, voksenpædagogiske og -didaktiske krav til voksenlærere. De nordiske voksenlærere er generelt fag-fagligt og almen- og specialpædagogisk veluddannede, og der stilles formelle krav til disse kompetencer. Det er derimod meget markant, at der stort set i ingen af de nordiske lande stilles formelle voksenpædagogiske krav. Der er et udbud af voksenpædagogiske uddannelsestilbud, men uddannelserne er kun i lille omfang et formelt krav for at blive ansat som voksenlærer. I alle nordiske lande er kompetenceudvikling af den voksne befolkning en udfordring og et prioriteret indsatsområde. En styrkelse af kvaliteten i voksenuddannelser kan ske gennem kompetenceudvikling af voksenlæreren. Det anbefales derfor:

- At de formelle krav til voksenpædagogisk kompetence øges på alle områder, dog med undtagelse af de nonformelle folkeoplysende skoler
- At der arbejdes med at udvikle grundlæggende voksenpædagogiske uddannelsesmuligheder
- At voksenpædagogiske efter- og videreuddannelsesmuligheder styrkes på alle niveauer og i alle sektorer.

Formelle krav til voksenundervisere, spørgeskemaundersøgelse

I det følgende beskrives i skematisk form de formelle fag-faglige, pædagogiske og voksenpædagogiske krav til voksenlærere. Beskrivelsen omfatter centrale og sammenlignelige uddannelsesområder med relevans for voksenundervisning i de nordiske lande. Almen og erhvervsrettet voksenuddannelse er p.t. et prioriteret område i alle nordiske lande som et led i kompetenceudvikling af den voksne befolkning. I denne rapport beskrives de grundlæggende og korte videregående niveauer. Et stigende antal voksne gennemfører efter- og videreuddannelse på professionshøjskoler, university colleges, "högskolor" og universiteter, og kompetencekrav til lærerne på dette område er beskrevet. Et andet prioriteret område med øget aktivitet i alle nordiske lande er andetsprogsundervisning for voksne indvandrere, hvor behovet for særlige lærerkompetencer diskuteres. Undervisning af voksne ordblinde/dyslektikere og specialundervisning for voksne er områder, der i alle nordiske lande har egen lovgivning. Folkeoplysningen er en særlig nordisk tradition, der, afhængigt af de enkelte landes uddannelsessystemer, indgår i både dannelse og kompetenceudvikling af den voksne målgruppe. I denne rapport afgrænses det folkeoplysende område til folkehøjskoler og oplysningsforbund. Der er forskellig brug af termer i de enkelte lande. Enkelte ord og begreber fastholdes på nationalsproget og markeres med citationstegn. Særlige forhold i de enkelte lande kommenteres i skemaerne, og efter hvert skema knyttes kommentarer af betydning for kortlægningen. I Sverige revideres lovgivningen for læreres kompetencer. Arbejdet med den nye "lærerlegitimation" er en igangværende proces, og den nye lov træder i kraft 1. juni 2011, dog med undtagelse af det voksenpædagogiske område, hvor den træder i kraft juni 2012. Der tages i denne kortlægning derfor forbehold for evt. ufuldstændige oplysninger om formelle krav til voksenlærere i Sverige.

Almen voksenuddannelse, grundlæggende niveau

(i det følgende er de grønne notehenvvisninger anbragt som slutnoter i denne rapport, mens de blå er sidenoter)

	Danmark	Finland ¹	Norge ^{2 3}	Sverige ⁴	Island
Fag-faglige krav	AVU: Læreruddannelse professionsbachelor, med 72 ECTS i relevante fag. ⁵ FVU ⁶ : Læreruddannelse, professionsbachelor + modul 1-2 til dansk og modul 3-4 til matematik på bachelor, diplomuddannelse i "Undervisning i læsning og matematik for voksne"	MA ⁷ , Högre högskoleexamen sammenlagt 300 studiepoäng minimum 60 ECTS i det relevante fag. ⁸	Allmen læreruddanning bachelor og/eller integreret MA minimum 60 ECTS i relevante fag. ⁹ Faglæreruddanning bachelor, (tre- og fireårig) kvalificerer for arbeid i fag i videregående opplæring, i voksenopplæring og for annet kulturelt arbeid med voksne ¹⁰	Den gamle lov "Ämneslärarexamen ca. 270 ECTS eller motsvarande äldre utbildning, eller 2. har fået et kvalifikationsbevis iflg. 15 § Træder i kraft 1:2011-07-01/ Endast den som har legitimation får anställas som lärare eller förskollärare i skolväsendet utan tidsbegränsning. ¹¹	Fra 2011 Med eller MA inkl. pædagogik ^{12 +13}
Pædagogiske krav	Minimum 60 ECTS i pædagogiske fag + Diplomuddannelse i "Undervisning i læsning og matematik for voksne" modul 1-2 og / eller 3-4.	Minimum 60 ECTS i pædagogik på universitetet.	Almenlæreruddanning-bachelor.	Ingår i "ämneslärareksamnen"	Ikke formelle krav til voksenlærer, men almen gymnasielærer minimum 60 ECTS i pædagogik Grundskolelærer minimum 120 ECTS Børnehavelærer mere end 120 ECTS ¹⁴
Voksenpædagogiske krav	Diplomuddannelse "Undervisning i læsning og matematik for voksne" modul 1-2 og/ eller 3-4.	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Kommentarer		Uddannelsesudbyderen bestemmer, om der kræves specielle voksenpædagogiske kompetencer.	Iflg. "Oplæringslova" §14-1 gælder: "til at undervise voksne efter oplæringslova kap.4.A. kan der også ansættes personer uden formel pædagogisk kompetence efter første led". Forudsætningen er, at vedkommende har væsentlige erfaringer med og er egnet til undervisning af voksne. ¹⁵	Findes ikke lærere med legitimation, kan lærere uden ansættes i tidsbegrænsede ansættelser på grundskole og videregående niveau for voksne.	FA har kontraktaf-tale med livslange læringscentre (LLC), der udbyder kompetence-givende uddannelse på grundlæggende og videregående niveau, om at stille krav om kendskab til voksenpædagogik, gennem et eller flere efteruddannelseskurser

Det grundlæggende niveau på almen voksenuddannelse svarer til 7.-9. klassetrin i grundskolen¹. Det skal bemærkes, at der i Island stort set ikke findes almen voksenuddannelse, der er kvalificeret på grundlæggende niveau. Størstedelen af denne undervisning i Island foregår på gymnasier, og de voksne studerende følger undervisningen i de ordinære gymnasieklasser. De regionale Life Long Learning Centers (LLC) udbyder kurser på grundlæggende og videregående niveauer for voksne, der ikke tidligere har gennemført dette uddannelsesniveau. Kurserne er udviklet af FA og ministeriet og kan give merit for gymnasiefag, hvis den enkelte gymnasie- eller erhvervsskole accepterer det. På det grundlæggende niveau i almen voksenuddannelse undervises i grundlæggende færdigheder i læsning, stavning, skrivning, talforståelse, regning og grundlæggende matematiske begreber samt IT-færdigheder. Forskellige institutioner i de nordiske lande har ret til at udbyde uddannelse på dette niveau. Ansvar for grundlæggende voksenuddannelse er i fx Norge et kommunalt ansvar. I de nordiske lande gennemføres grundlæggende almen voksenuddannelse på følgende uddannelsesinstitutioner: almene voksengymnasier som fx Komvux og på Voksenuddannelsescentre (VUC), folkehøgskoler, studieforbund, netskoler, medborgerinstituter og LLC. I Norge er grundlæggende færdigheder i voksenundervisning integreret i fag.¹⁶

¹ I Danmark 7.-10. klassetrin i grundskolen.

Samlet set er der et krav til lærerne om et fagligt og pædagogisk kompetenceniveau svarende til undervisning i tilsvarende fag i grundskolen, dvs. en almen læreruddannelse på bachelor- eller MA-niveau i faget samt minimum 60 ECTS i pædagogik, der enten er integreret i læreruddannelsen eller tages som en overbygning på fag-faglige kompetencer.

Kun i Danmark stilles der, for at undervise voksne på et forberedende niveau i dansk og matematik, krav om en særlig faglig voksenpædagogisk overbygning 60 ECTS på bachelorniveau i de relevante fag.

Samlet er der derudover ingen voksenpædagogiske krav til lærere i almen grundlæggende voksenundervisning.

Kommentar

Læreruddannelse organiseres forskelligt i de nordiske lande. I Finland, Island og Sverige er uddannelsen forskningsbaseret og udbydes af universiteter. I Norge udbydes uddannelsen af *høgskoler*, videnskabelige *høgskoler* og universiteter. Uddannelsen er i de lande alders- og fagspecialiseret, hvilket betyder, at voksenlærere på dette niveau vil være specialiseret som fx "ämneslärare" til undervisning på niveau med 7.-9. klassetrin i grundskolen. Den danske læreruddannelse er en delvist alders- og fagspecialiseret, udviklingsbaseret og forskningstilknyttet enhedsuddannelse (1.-10. kl.), der udbydes af professionshøjskoler. I flere lande er læreruddannelserne ændret de senere år (Nordisk Ministerråd 2008).

En fælles tendens er en udvikling i retning af forskningsbaseret læreruddannelse på universiteter, øget specialisering i alder og fag og øget fokus på praksistilknytning. Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke er fokus på en aldersspecialisering og særlige didaktiske overvejelser i forhold til den voksne målgruppe, der mangler grundlæggende basiskundskaber for at kunne varetage opgaver på arbejdsmarkedet. Tidligere muligheder, fx speciale i voksenpædagogik på den danske læreruddannelse, eksisterer ikke mere. Dette er særligt bemærkelsesværdigt set i lyset af, at gruppen af voksne med basale læse- og staveproblemer stadig er stor i alle nordiske lande. Norge har som det eneste nordiske land deltaget i den internationale undersøgelse "Adult Literacy and Life Skills" og på baggrund af dette anslås det, at omkring en halv million voksne nordmænd har basale læse- og skriveproblemer (Lesesenteret, Universitetet i Stavanger 2006). En rapport fra Arbejdernes Erhvervsråd (AE) i Danmark fra 2007 bygger på nyere undersøgelser og viser, at mere end en million voksne danskere har læsevanskeligheder. Heraf har cirka 300.000 decideret utilstrækkelige læsefærdigheder (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2007). Ifølge en rapport fra Nordisk Ministerråd (2007), "Forbedring af læse-, skrive- og IT-færdigheder for kortuddannede voksne. En nordisk forundersøgelse", kan det være svært at definere, hvad "vanskeligheder" er, men hvis det som i ovenstående tal defineres som utilstrækkelige færdigheder i forhold til arbejdsmarkedets krav, må omfanget defineres som et problem.

Almen voksenuddannelse, gymnasialt niveau

	Danmark	Finland ¹⁷	Norge ¹⁸	Sverige	Island
Fag-faglige krav	MA + pædagogikum ¹⁹ Fagligt niveau svarende til en kandidatexamen bestået ved et universitet ²⁰ eller en handelshøjskole. I de enkelte fag 90 ECTS på universitetsniveau. Lærere, der underviser i de erhvervsrelaterede fag, skal have mindst to års relevant erhvervs-erfaring.	MA. 60 ECTS universitetsstudie i faget	MA inkl. pæd. Minimum 240 ECTS, overbygning. ²¹ Faglæreruddanning bachelor minimum 60 ECTS i relevante fag "Yrkesfaglærer"-uddannelse Lektortitel kræver mindst et hovedfag, mastergrad eller embedseksamen.	Ämneslärar" uddannelse 300 eller 330 ECTS. ²²	Master i sit fag (MA, MSc) (5 år universitet) b) „mesterbrev“ i sit yrke: Mesterskolen er på gymnasialt niveau og tager ca. et år ²³
Pædagogiske krav	Gymnasiepædagogikum ²⁴ består af teoretisk del 20 ECTS og praktisk del 20 ECTS samt undervisning i egne klasser. Pædagogikum skal gennemføres inden for det første år efter ansættelsen, kan i særlige tilfælde gennemføres på et senere tidspunkt.	60 ECTS i pædagogik på universitetsniveau	PPU, 60 ECTS på universitetsniveau	Indgår i "ämneslärar"eksamen.	Pædagogisk overbygning minimum 60 ECTS. Voksenpædagogik kan vælges som kursus på pædagogikum.
Voksenpædagogiske krav	Ingen specifikke og formelle krav	Ingen specifikke og formelle krav	Ingen specifikke og formelle krav	Ingen specifikke og formelle krav	FA har kontraktaftale med LLC med krav om kendskab til voksenpædagogik, gennem et eller flere efteruddannelseskurser
Kommentarer		Lærere skal have en magistergrad fra universitetet. Uddannelsesudbyder bestemmer, om der kræves specielle voksenpædagogiske kompetencer.	Iflg. "Oplæringslova" §14-1 gælder: "til at undervise voksne efter oplæringslova kap. 4.A. kan der også ansættes personer uden formel pædagogisk kompetence efter første led." Forudsætningen er, at vedkommende har væsentlig erfaringer med og er egnet til undervisning af voksne. ²⁵		Hvis der efter gentagne annonceringer ikke findes uddannede lærere kan der på gymnasier og erhvervsskoler ansættes uddannede lærere. Dette gælder kun på grunduddannelsesniveau og kun for fastansatte lærere ²⁶

Den almene voksenuddannelses gymnasiale niveau svarer til 10.-12. klassetrin og gennemføres på almene kommunale og erhvervsrettede voksengymnasier, på VUC samt på folkehøjskoler i Norge, Sverige og Finland. Niveaue i gymnasial voksenundervisning svarer til kundskabs- og færdighedsniveau i gymnasieuddannelser for unge, og bedømmelseskriterierne er de samme. I blandt andet Sverige og Norge er almene og erhvervsrettede gymnasier samlet i videregående skoler.

I alle nordiske lande stilles for at undervise på dette niveau et fagligt krav om, at lærerne har et MA- / kandidatniveau i faget. På de erhvervsfaglige gymnasiale uddannelser kræves en erhvervsfaglig uddannelse i relevante fag med pædagogisk overbygning samt erhvervs-erfaring. I alle lande stilles krav om en almen pædagogisk overbygning, pædagogikum i Danmark svarende til 40 ECTS og i de øvrige nordiske lande 60 ECTS. Der er ingen formelle krav om voksenpædagogisk kompetence.

Kommentar

Samlet set er de nordiske lærere i den almene voksenuddannelse både på de grundlæggende og videregående niveauer fagligt og almenpædagogisk velkvalificerede, hvorimod de måske i mindre grad har fået kompetencer til at møde de særlige udfordringer, en voksen målgruppe og voksen-

uddannelsernes organisering på dette niveau kan stille lærerne over for. Eksempler på særlige udfordringer kan være, at det i alle nordiske lande er muligt for voksne deltagere i almen voksenuddannelse at blive individuelt realkompetencevurderet, og på både grundlæggende og gymnasiale niveauer organiseres uddannelserne ofte fleksibelt. Dette betyder blandt andet, at lærerne møder hold, hvor deltagerne kan have meget forskellige forudsætninger, kun er sammen i enkelte fag, og at undervisningstimer skal gennemføres både i dag- og aftentimer. I flere lande arbejdes desuden med at udvikle og gennemføre fleksible kurser i almene fag tæt knyttet til praksis på deltagernes arbejdspladser og / eller i tæt samarbejde med virksomheder.¹¹

Den fleksible tilrettelæggelse, hensyn til voksne deltageres særlige livssituation, nye læringsarenaer og krav til særligt tilrettelagt undervisningsmateriale, fx når undervisningen er forlagt til virksomheder, stiller særlige krav til voksenlærerens didaktiske kompetencer og evne til at agere i forskellige roller og kontekster. Disse kompetencer erhverves ikke nødvendigvis i almenpædagogiske uddannelser.

11 Eksempelvis uddannelser gennemført af Livslange læringscentre i Island og på VEU-centre i Danmark.

Erhvervsrettet undervisning, grundlæggende niveau

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Grundlæggende erhvervsrettet uddannelse eller anden relevant professionsuddannelse, i relevant omfang suppleret med fortsat eller videregående uddannelse, herunder efteruddannelse + fem års erhvervs erfaring for lærere i direkte erhvervsrettet fagligt stof + to års erhvervs erfaring for øvrige lærere ²⁷	Minimum 210 ECTS applied science studies og tre års erhvervs erfaring Relevant faglig højskoleeksamen + tre års erhvervs erfaring	Yrkesfaglæreruddanning minimum 60 ECTS i relevante fag Faglæreruddanning	"yrkeshøgskole" 90 ECTS heraf 60 ECTS uddannelsesvidenskab og 30 ECTS i faget og som virksomhedsforlagt uddannelse ²⁸	Ingen formelle krav, hvis det er inst. som tilbyder efter- og videreuddannelse for fagfolk, ingen lov som beskriver krav til lærere i efteruddannelse. ²⁹ Erhvervsuddannelse + pædagogisk overbygning ³⁰
Pædagogiske krav	Erhvervspædagogikum, diplomniveau	60 ECTS i pædagogik, universitetsniveau	"Yrkesfaglærer" uddannelsen (treårig) kvalificerer til arbejde i videregående undervisning, i voksenundervisning og i fag på mellem- og ungdomstrin	Vise evne til at undervise som "yrkes"lærer inden for det område undervisningen skal foregå i	
Voksenpædagogiske krav	Ingen specifikke formelle krav, men erhvervspædagogikum har voksenpædagogiske elementer og relaterer til praksis	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Kommentarer	Der kan gives dispensation til EUD-lærere, der har opfyldt ansættelsesbetingelserne i forhold til PD-optagelseskrav på de to første obligatoriske moduler på PD, da mange ikke opfylder adgangskravene. Derefter skal de realkompetencevurderes for at fortsætte uddannelsen		Den enkelte skole kan stille specifikke krav.	Ingen fælles almene kvalifikationskrav. For kommunal voksenuddannelse gælder samme krav som på andre uddannelser i dette regi. For supplerende uddannelse og folkehøjskoler findes ingen formelle krav. ³¹	Hvis der efter gentagne annonceringer ikke findes uddannede lærere, kan der på gymnasier og erhvervsskoler ansættes uddannede lærere. Dette gælder kun på grunduddannelsesniveau og kun for fastansatte lærere ³²

Den erhvervsrettede undervisning på grundlæggende niveau dækker grundlæggende, forberedende, før- og eftergymnasiale arbejdsmarkeds- og erhvervsrettede kurser samt uddannelser inden for sundhedsområdet. Målgruppen kan være både ufaglærte og faglærte deltagere. Uddannelserne tilbydes på forskellige skoler i de enkelte nordiske lande, blandt andet AMU-centre, erhvervsskoler, social- og sundhedsskoler, folkehøjskoler og som rekvirerede opgaver for nationale organer, der forvalter området. Eksempelvis forvalter VOX i Oslo Program for basiskompetence i arbejdslivet (BKA), og undervisningen gennemføres på virksomheder.

I alle lande er det et krav, at lærerne har en erhvervsfaglig uddannelse på grundlæggende eller videregående niveau, som i Danmark, Norge og Finland skal suppleres med mellem tre og fem års erhvervs erfaring. I alle lande kræves ved ansættelse eller inden for de første to til seks år minimum 60 ECTS i pædagogik eller erhvervspædagogik. Der er ingen formelle krav om voksenpædagogisk kompetence, men der er elementer af voksenpædagogik i erhvervspædagogikum, og idet de pædagogiske uddannelser på dette område er tæt knyttet til praksis, vil voksenpædagogiske overvejelser indgå.

Kommentar

Samlet set er lærerne fagligt og alment pædagogisk velkvalificerede, og mange har, i hvert fald ved ansættelse, opdaterede praksiserfaringer. Lærere med praksiserfaringer har ud over de fag-faglige kompetencer kendskab til kulturen på arbejdspladser. Dette kan være en betydningsfuld kompe-

tence i forhold til deltagere på vej ind på særlige arbejdsområder og i forhold til deltagere på efteruddannelse. I Danmark er det først for nylig, at det pædagogiske krav til voksenlærere på AMU- og erhvervsuddannelserne efter lang tids diskussion blev hævet til PD-niveau. Et centralt emne i diskussionen var, om man ville miste en særlig fag-faglig og arbejdskulturel kompetence ved at stille krav om et akademisk niveau i forhold til den pædagogiske kompetence. Mange fagligt uddannede lærere har ikke lang skolegang bag sig og er ikke vant til at udtrykke sig skriftligt.

Erhvervsrettet undervisning, kort videregående niveau

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Kvalifikationsniveau, der er højere end afgangsniveauet for uddannelsen, bachelor	Minimum 210 ECTS applied science studies + tre års erhvervs erfaring Højere "høgskoleexamen" eller relevant "yrkeshøgskoleexamen" eller relevant højeste eksamen inden for branche + tre års erhvervs erfaring	"Yrkesfaglærer" minimum 60 ECTS i relevante fag eller universitet/høgskole 180 ECTS inkl. pæd. Fag - eller svendebrev i relevant fag + to års erhvervsfaglig teoretisk uddannelse + fire års erhvervspraktik	2001-2011 : ³³ Gymnasial erhvervsuddannelse + flere års erhvervs erfaring + 180 "høgskole" point i fagligt og alment indhold Eller Relevant erhvervsuddannelse + komplementerende uddannelse 90 "høgskole" point	Uformelle krav på den enkelte institution. At man kan sit fag og har erhvervs erfaring i faget Ingen beskrevne krav til voksenlærere ³⁴ .
Pædagogiske krav	Ingen for lærere der underviser på akademiske uddannelser ³⁵	60 ECTS i pædagogik fra universitet	60 ECTS pædagogisk kompetence		Ingen beskrevne krav
Voksen-pædagogiske krav	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen På LLC grundlæggende kendskab til voksenpædagogik (et eller flere efteruddannelseskurser)
Kommentarer	"Ved kvalifikationsniveau forstås ud over pædagogisk kompetence dokumenteret teoretisk, faglig samt erhvervs- og/eller professionsmæssig kompetence ³⁶	En universitetsgrad eller en university of applied science degree er krævet. Arbejdsgiver/uddannelsesudbyder bestemmer, om der kræves særlig voksenpædagogisk kompetence.			

Den erhvervsrettede undervisning på kort videregående niveau omfatter erhvervsrettede uddannelser herunder social- og sundhedsuddannelser på et eftergymnasialt niveau og er en overbygning på en ungdomsuddannelse. Uddannelserne udbydes på erhvervsskoler, yrkeshøgskoler, social- og sundhedsskoler, enkelte på folkehøjskoler og på LLC.

Der stilles i alle lande, bortset fra Island, krav om et fagligt uddannelsesniveau over det niveau, der undervises i. En erhvervsfaglig uddannelse på bachelor- eller MA-niveau, eller et svende- /mesterbrev plus minimum to års erhvervs erfaring.

I alle nordiske lande bortset fra Danmark stilles krav om minimum 60 ECTS i pædagogik. I Danmark stilles ingen krav om pædagogisk kompetence for at undervise på uddannelser på akademisk niveau, hvilket kan betyde, at lærerne er fagligt, men ikke pædagogisk kompetente. Der er ingen formelle krav om voksenpædagogisk kompetence, men voksenpædagogiske elementer kan indgå i de pædagogiske uddannelser.

Efter- og videreuddannelse, university college- /högskola- og universitetsniveau

	Danmark	Finland	Norge ³⁷	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Professionshøjskoler Kvalifikationsniveau, der er højere end afgangsniveauet for uddannelsen MA- eller kandidatgrad. På universitet kræves ph.d.	Magister, doktorgrad. Højere högskoleexamen eller relevant højere "yrkeshögskoleexamen" + til "Yrkesstudier" minimum tre års praktisk erfaring med opgaver, som modsvarer branchen	Master- eller doktorgrad fra universitet, højskole eller tilsvarende ³⁸ Højskolelærer: fire års højere uddannelse heraf minimum to år i faget + relevant erhvervs-erfaring Højskole- / universitetslektor: relevant forskningskvalifikation ud over mastergrad eller hovedfagsniveau og / eller relevant erhvervs-erfaring	Avlagt doktorsexamen eller motsvarande vetenskaplig kompetens Konstnärlig doktorsexamen ³⁹	Ingen Styrelsen for efter- og videreuddannelse på universitetsniveau bestemmer selv hvilke krav, de stiller til lærerne, og det sker helt uformelt – ingen liste over krav på papir eller net.
Pædagogiske krav	Lektorkvalificering inden for de første fire års adjunktansættelse på bachelorniveau ⁴⁰ Adjunktpædagogikum som universitetslektor	Pedagogiska studier för lärare 60 ECTS	Relevant praktisk-pædagogisk kompetanse	Pædagogisk kompetence og 'skicklighet' skal vægtes lige så meget som faglige krav	Ingen
Voksen-pædagogiske krav	Ingen specifikke formelle krav, men de pædagogiske uddannelser er praksisrettede og rettet mod voksen målgruppe	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Kommentarer	Ved kvalifikationsniveau forstås ud over pædagogisk kompetence dokumenteret teoretisk, faglig samt erhvervs- og/eller professionsmæssig kompetence ⁴¹	Arbejdsgiver /uddannelsesudbyder definerer hvilke kompetencekrav, der er.		Hvis ikke andet fremgår af regeringsbestemte forskrifter, bestemmer den enkelte 'högskola' selv hvilke kategorier af lærere ud over professorer og lektorer, der skal ansættes, samt hvilke kompetencekrav og hvilket bedømmelsesgrundlag, der skal gælde ved ansættelse af disse lærere. Lag (1997:797). ⁴²	De to største udbydere er center for videreuddannelse ved Islands Universitet ⁴³ og det åbne universitet ved Reykjavíks universitet ⁴⁴

Efter- og videreuddannelse på dette niveau dækker efter- og videreuddannelser på diplom-, bachelor- og masteruddannelser for voksne. Uddannelserne gennemføres på professionshøjskoler, university colleges, yrkeshøjskoler, universiteter og højskoler.

På professionshøjskoler og university colleges kræves fag-faglige kompetencer på et niveau over undervisningsniveauet, dvs. en mastergrad eller højere högskole-eksamen for at undervise på bachelor-niveau og en master-, ph.d.- eller doktorgrad for at undervise på universitetsniveau.

Der stilles krav om pædagogisk kompetence enten i form af lektorkvalificering eller relevante pædagogiske studier for lærere på professionshøjskoler. I Danmark kræves adjunktpædagogikum for at blive universitetslektor.

Der er ingen formelle specifikke krav om voksenpædagogisk kompetence, men den pædagogiske uddannelse retter sig mod en voksen målgruppe.

På dette niveau er de studerende både på de ordinære uddannelser og på efter- og videreuddannelser aldersmæssigt "voksne". På efter- og videreuddannelserne (PD, BA, MA) i Danmark kræves, at de studerende ud over relevante uddannelseskompetencer har erhvervs-erfaring for at blive optaget. Selvom det ikke er et formelt krav, har de fleste voksne studerende, der deltager i efter- og videre-

uddannelse, erhvervs erfaring, og mange studerer sideløbende med arbejde. Voksenpædagogiske kompetencer vil på dette niveau være relevante, specielt med henblik på forståelse og anvendelse af de voksnes livs- og arbejds erfaringer til at perspektivere og nuancere det faglige indhold og evnen til at skabe et læringsrum, hvor alle kan lære af hinanden.

Undervisning af indvandrere

	Danmark	Finland	Norge ⁴⁵	Sverige ⁴⁶	Island ⁴⁷
Fag-faglige krav	Læreruddannelse, professionsbachelor med sprog/dansk som liniefag eller bachelor med sprog/dansk som centralt fag + PD "Underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" ⁴⁸ eller tilsvarende kvalifikationer eller MA i "Dansk som andetsprog"	Afhænger af de organisatoriske, institutionelle rammer for indvandrers undervisning. Grundlæggende skal erhvervslærere opfylde de formelle kompetencekrav, der stilles i den type uddannelse ⁴⁹	Læreruddannelse BA/MA	Lærereksamen Enkelte kommuner kræver 60 ECTS på universitets / "høgskole" niveau i svensk 2	Ingen formelle og lovbestemte krav
Pædagogiske krav	Læreruddannelse + PD "Underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" eller MA "Dansk som andetsprog" ⁵⁰	Afhænger af de organisatoriske, institutionelle rammer for indvandrers undervisning	Læreruddannelse Ingen specifikke formelle krav, men lærere bør have kompetence der omfatter norsk som andetsprog eller anden migrationspædagogik	Læreruddannelse	Ingen
Voksenpædagogiske krav	"Underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" ⁵¹	Ingen specifikke og formelle krav	Ingen specifikke og formelle krav	Ingen	Ingen
Kommentarer		Arbejdsgiver /uddannelsesudbyder definerer kompetencekrav. I praksis har mange lærere på dette område en læreruddannelse på det relevante niveau. Der er en fortløbende diskussion af, om en formel læreruddannelse er nødvendig for at undervise indvandrere. ⁵²	"Norsk som andetsprog" findes, men det er ikke et formelt krav		Skoleledelse på de enkelte skoler afgør kompetencekrav. FA har kontrakt aftale med LLC med krav om kendskab til voksenpædagogik, gennem et eller flere efteruddannelseskurser

Undervisning af indvandrere er her afgrænset til andetsprogsundervisning for voksne med andet modersmål end det nationale sprog i de enkelte nordiske lande. Undervisning af indvandrere er i flere lande et kommunalt ansvar. Kommunen (eller anden ansvarlig) kan rekvirere undervisning på forskellige niveauer og på forskellige institutioner. Undervisning af indvandrere udbydes i de nordiske lande på almene kommunale voksenskoler og voksengymnasier, på VUC, Komvux i Sverige, folkeoplysende institutioner og skoler fx medborgarinstitutter, folkehøjskoler, folkeuniversitet, oplysnings- og studieforbund samt sprogskoler. Uddannelserne kan gennemføres på nonformelle ikke eksamensgivende institutioner og skoler, men eksamener skal afholdes af skoler med eksamensbemyndigelse. Der stilles i alle lande krav om fag-faglig og pædagogisk kompetence, men kravene er forskellige. I Finland er kravene afhængige af de organisatoriske, institutionelle rammer på den enkelte institution og svarer til faglig og pædagogisk kompetence på relevant niveau. I de øvrige nordiske lande stilles krav om læreruddannelse på enten bachelor- eller MA-niveau. Kun i Danmark kræves desuden en overbygning i "Underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" på MA-niveau eller Master i "Dansk som andetsprog". De højeste formelle krav på dette område findes i Danmark, de laveste i Island.

I Sverige findes ”Åmneslærer i svensk som andra språk, svensk för indvandrere”, men uddannelsen er ikke et formelt krav til lærere. Kun i Danmark stilles specifikke formelle krav om voksenpædagogisk kompetence for at undervise voksne indvandrere i nordiske sprog som andetsprog (Nordisk Ministerråd 2010).

Samlet ækvivalerer de fag-faglige og de almenpædagogiske krav til lærere inden for dette område de krav, der stilles til de niveauer, uddannelsen foregår på, og kun i Danmark suppleres der med krav om en specialiseret overbygning. Målgruppens særlige sproglige og kulturelle forudsætninger og livssituation og mødet med en voksen målgruppe præget af stor diversitet kræver særlige kompetencer af lærere for voksne indvandrere. Flexibilitet, kulturel forståelse og rummelighed samt evne til at forstå, tage hensyn til og inddrage deltageres forskelligartede erfaringer, udtryk og modstandsformer i undervisningen må være en del af lærerens voksendidaktiske kompetencer. I den nordiske rapport ”Integration gennem voksen- og efteruddannelse” (ibid.:14) anbefales, at der sættes mere systematisk kompetenceudvikling i gang for lærere, der underviser voksne indvandrere.

Specialundervisning for voksne

	Danmark	Finland ⁵³	Norge ⁵⁴	Sverige Särvox.	Island
Fag-faglige krav	Fornødne faglige kvalifikationer, herunder at lærere har de fornødne special- og voksenpædagogiske kvalifikationer. ⁵⁵	Specialpædagogik som hovedfag i en magisterekksamen (højere ”høgskoleeksamen”) fra et pædagogisk fakultet eller minimum 60 ECTS som del af en kandidatgrad. Erhvervsuddannelse: minimum 210 ECTS ”applied science” -studier og tre års erhvervs erfaring	Læreruddannelse eller ’førskole’ lærer	Grund-, ”yrkes-”, ”Åmnes” - eller ”før”skole læreruddannelse + Speciallæreruddannelsen 90 ECTS ⁵⁶	Master i sit fag (MA, MSc) (fem år på universitet) + særfag i specialpædagogik, socialpædagogik, voksenpædagogik
Pædagogiske krav	Fornødne specialpædagogiske kvalifikationer. Dokumentation for gennemført specialpædagogisk uddannelse og erfaring med undervisningsmæssige opgaver bør udgøre grundlaget for vurderingen af den opnåede kompetence til at varetage specialundervisning for voksne.	Formelt krav om 60 ECTS i specialpædagogik.	Specialpædagogisk uddannelse 60 ECTS.	Læreruddannelse + speciallæreruddannelse 90 ECTS (jf. ovenstående)	Pædagogisk overbygning minimum 60 ECTS + specialpædagogik, socialpædagogik, voksenpædagogik
Voksenpædagogiske krav	Fornødne voksenpædagogiske kvalifikationer. Undervisningsmæssige kompetencer vedrørende undervisning af voksne. Dokumentation for erfaring med undervisningsmæssige opgaver bør udgøre grundlaget for vurderingen af den opnåede kompetence til at varetage specialundervisning for voksne.		Ret til specialundervisning for voksne gælder kun grundskoleniveau ⁵⁷		Kan vælges
Kommentarer					

Specialundervisning for voksne dækker hensyntagende og kompenserende specialundervisning, dvs. undervisning, der tager hensyn til, afhjælper eller begrænser virkninger af fysiske og psykiske handicap. Specialundervisningen kan omfatte almen grund- og videregående uddannelse, arbejds-

markeds- og erhvervsuddannelse og uddannelser og kurser gennemført i folkeoplysningen. Specialundervisning kan gennemføres på specialskoler, private institutioner, folkehøjskoler, oplysningsforbund og som særligt, individuelt tilrettelagte forløb på skoler i det ordinære skolesystem eller i private hjem.

Der stilles i alle lande fag-faglige kompetencekrav svarende til det niveau, uddannelsen gennemføres på, samt krav om pædagogisk og / eller specialpædagogisk kompetence enten i form af en formel specialpædagogisk uddannelse på 60-90 ECTS eller som i Danmark et krav om "den fornødne specialpædagogiske kompetence". Kun i Danmark er der krav om, at lærerne har den fornødne voksenpædagogiske kompetence samt erfaring med at undervise voksne. Der er ingen formelle krav om voksenpædagogisk kompetence i de øvrige nordiske lande.

Samlet er de fag-faglige, almen- og specialpædagogiske krav til lærerne høje, men krav til voksenpædagogiske kompetencer helt fraværende eller svagt definerede som i Danmark.

Orblinde- /dyslexiundervisning for voksne

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Læreruddannelse med dansk 72 ECTS + bestået fagmodul 6 (dysleksi og individuel afdækning) og 7 (undervisning og rådgivning af dyslektikere) på PD-uddannelse "Undervisning i læsning og matematik for voksne"	Specialpædagogik som hovedfag i en magistereksamen (højere 'høgskole'eksamen) fra pædagogisk fakultet. Minimum 60 ECTS som del af kandidatgrad	Læreruddannelse, speciallæreruddannelse	Grund-, "yrkes-" "Årnes"- eller "för" skole læreruddannelse + Speciallæreruddannelsen 90 ECTS ⁵⁸	Ingen FA har lavet kontrakt med LLC om læreruddannelse på MA-niveau + specialister på deres felt i islandsk-undervisning, læseundervisning, studie- og erhvervsvejledning og Ron Davis-instruktører. Kravene sættes af hvert enkelt LLC.
Pædagogiske krav	Læreruddannelse + PD-uddannelse "Undervisning i læsning og matematik for voksne" modul 6 og 7	Pædagogik /specialpædagogik 60 ECTS	Specialpædagogisk uddannelse svarende til mindst 60 ECTS	Læreruddannelse + speciallæreruddannelse 90 ECTS (jf. ovenstående)	
Voksenpædagogiske krav	PD-uddannelse "Undervisning i læsning og matematik for voksne" modul 6 og 7	Ingen		Ingen	Ingen
Kommentarer		Organiseres som regel som del af specialundervisningen på uddannelsesinstitutioner. Der er nogle få "local guidance points" med tilbud om støtte for dyslektikere, dette er et tilbud enten fra særlige foreninger, selvstændige voksenundervisningsinstitutioner eller offentlige biblioteker.	Undervisning af voksne ordblinde/dyslektikere indgår i speciallæreruddannelsen.	Der findes ingen særlige uddannelser for voksne med dyslexi, men særlig støtte kan gives – der er dog intet krav om særlig pædagogisk støtte for dyslektikere i den kommunale voksenuddannelse.	FA har lavet kontrakt med LLC om læreruddannelse på MA-niveau + specialister på sit felt i islandsk-undervisning, læseundervisning, studie- og erhvervsvejledning og Ron Davis-instruktører. Kravene sættes af hvert enkelt LLC.

Ordblindeundervisning for voksne dækker undervisning af voksne med ordblindhed/dysleksi og markante vanskeligheder ved at læse og skrive. Undervisningen af ordblinde gennemføres på særlige kurser eller som en integreret del af ordinære uddannelser i form af særlig støtte på uddannelserne. Undervisningen gennemføres i de nordiske lande på VUC, studie- og oplysningsforbund, folkehøjskoler, erhvervsskoler, AMU-centre, medborgerinstitutioner og LLC. Området har enten en egen bekendtgørelse som i Danmark eller organiseres som en del af specialundervisningen som i Finland. Der stilles i alle lande fag-faglige og pædagogiske kompetencekrav svarende til en almen læreruddannelse samt specialpædagogisk uddannelse. Kun i Danmark stilles voksenpædagogiske krav til underviserne.

Nonformel, støttet voksenuddannelse ("fritt bildningsarbete")

Af hensyn til den komparative undersøgelse var det nødvendigt at afgrænse undersøgelsesområdet og kun beskrive højskoler, oplysnings- og studieforbund. Det folkeoplysende område er betydeligt bredere og kravene i dette skema kan dække flere af de folkeoplysende områder, der ikke er medtaget er. I Finland omfatter området fx. også kommunale voksenuddannelsescentre, sommeruniversiteter, idrætsinstitutter og medborgerinstitutter og i Danmark er fx. Folkeuniversitet og frie kostskoler en væsentlig del af det folkeoplysende område.

Nonformel offentligt støttet voksenuddannelse – folkehøjskoler

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Ingen Dog relevante faglige kompetencer til FVU-undervisning og -eksamener, der som de eneste eksamener må gennemføres på højskoler ⁵⁹ (se tidl. grundlæggende niveau)	En relevant högskoleexamen ⁶⁰	Ingen formelle krav til lærere, der underviser i ikke formelt kompetencegivende eller eksamensorienterede fag I fag, der udbydes på formelt kompetencegivende niveauer, kræves relevante kompetencer på tilsvarende parallelle niveauer i det formelle uddannelsessystem	Ingen formelle krav. I fag, der udbydes på formelt kompetencegivende niveauer, kræves relevante kompetencer på tilsvarende parallelle niveauer i det formelle uddannelsessystem.	Ingen Specialister i deres fag
Pædagogiske krav	Ingen	Minimum 60 ECTS i pædagogik	Ingen	Ingen	Ingen
Voksenpædagogiske krav	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Kommentarer	Reelt har den overvejende del af lærerne en mellemlang eller lang videregående uddannelse eller faglig / æstetisk uddannelse ⁶²	En grad fra universitet eller "university of applied science" er krævet. Arbejdsgiver / uddannelsesudbyder bestemmer, om der kræves særlig voksenpædagogisk kompetence	Der stilles i praksis faglige kompetencekrav, men ikke formelle. Ansættelse kan ved behov ske på grundlag af de kvalifikationskrav, den enkelte skole stiller. Voksenpædagogisk kompetence og erfaring er ønskelig	Optagelseskrav til folkehøjskolelæreruddannelsen: 60 ECTS "høgskole" niveau + vis nødvendig faglig kundskab + vist kendskab til folkeoplysningens formål og opgave ⁶¹	

Folkehøjskoler i Danmark, Norge, Sverige og Finland tilbyder korte og lange højskoleophold inden for selvvalgte områder. I Island findes denne skoleform ikke. Folkehøjskoler i Finland og Sverige kan give formel kompetence inden for almene og specifikke fagområder. I Danmark må folkehøjskoler ikke gennemføre eksamener bortset fra FVU. I Norge er folkehøjskoler eksamensfrie internatskoler. Et højskoleophold kan give point til videre uddannelse.

I Danmark er der ingen formelle krav til lærere på folkehøjskoler, men en kortlægning gennemført af Dansk Folkeoplysnings Samråd i 2010 (ved uddannelsekonsulent Agnete Nordentoft) viser, at den overvejende del af lærerne reelt har en mellemlang eller videregående uddannelse. Kun i Finland stilles formelt krav om relevant "høgskoleeksamen". Uddannelsen kan være en almen, faglærer- eller erhvervslæreruddannelse eller en uddannelse, der er relevant og svarer til det niveau, kurset udbydes på.

I Danmark og Island er der ingen formelle krav, men reelt har lærerne ofte formelle kompetencer, fx har den overvejende del af danske folkehøjskolelærere en mellemlang eller lang videregående uddannelse eller en faglig / æstetisk uddannelse.

Kun i Finland er der krav om pædagogiske kompetencer på minimum 60 ECTS. Der er ingen formelle krav om voksenpædagogisk kompetence i nogen af de nordiske lande.

Nonformel, offentligt støttet voksenuddannelse – oplysnings- og studieforbund

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	Island
Fag-faglige krav	Ingen	For fastansatte lærere: en relevant 'højskole-examen' Minimum 60 ECTS i relevante fag som del af en kandidatgrad eller minimum 210 ECTS applied science studies ⁶³ For deltidsansatte lærere: ingen	Ingen Kunne sit fag ⁶⁴ Ingen formelle krav til lærere, der underviser i ikke formelt kompetencegivende eller eksamensorienterede fag I fag, der udbydes på formelt kompetencegivende niveauer, kræves relevante kompetencer på tilsvarende parallelle niveauer i det formelle uddannelsessystem	Ingen	Ingen
Pædagogiske krav	Ingen. Tidligere Almen voksenpædagogisk grunduddannelse (AVG)	For fastansatte lærere: minimum 60 ECTS i pædagogik.	Ingen	Ingen	Ingen
Voksenpædagogiske krav	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Kommentarer	Reelt har den overvejende del af lærerne en mellemlang eller lang videregående uddannelse eller faglig / æstetisk uddannelse ⁶² På fagspecialiserede skoler er krav til faglige kompetencer høje	En universitetsgrad eller en university of applied science degree er krævet. Arbejdsgiver /uddannelsesudbyder bestemmer, om der kræves særlig voksenpædagogisk kompetence. De enkelte kursers indhold og niveau følger lovgivning på dette niveau	Der stilles praktisk faglige kompetencekrav, men ikke formelle. Ansættelse kan ved behov ske på grundlag af de kvalifikationskrav, den enkelte skole stiller. Voksenpædagogisk kompetence og erfaring er ønskelig	Der er ingen formelle og fælles kvalifikationskrav, men de kan bestemmes lokalt.	Lærerne er ofte specialister i deres fag med eller uden formel uddannelse

Kun i Finland er der formelt fag-faglige og almenpædagogiske krav (60 ECTS) til lærere i studie- og oplysningsforbund, der underviser i ikke-kompetencegivende eller -eksamensorienterede fag. Kravene gælder dog ikke deltidsansatte lærere samt lærere og trænere, der arbejder for NGO'er. I flere lande udbyder oplysningsforbund fag og uddannelser på formelt kompetencegivende niveauer. I så fald kræves relevante kompetencer svarende til kursernes indhold og niveau.

Der er ingen formelle og specifikke krav om voksenpædagogisk kompetence.

Langt de fleste lærere i studie- og oplysningsforbund er deltidsansatte og har kompetence i deres fag. De forskellige oplysningsforbund i alle de nordiske lande tilbyder ofte korterevarende, overvejende voksen- og fagdidaktiske, efteruddannelseskurser for deres lærere. Tidligere var 120 timers alment voksenpædagogisk grundkursus et formelt krav i Danmark. Kurserne eksisterer stadig, men de er ikke længere et formelt krav.

Interview med ansættelsesansvarlige

Som supplement til kortlægningen af krav til voksenundervisere og af uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område er der gennemført strukturerede interview med fem-seks ansættelsesansvarlige fra voksenuddannelsesinstitutioner i hvert land, i alt 29 interview. De udvalgte voksenuddannelsesinstitutioner er ligeligt fordelt på tre sektorer: almene voksenuddannelser, erhvervsrettede voksenuddannelser og folkeoplysning. Interviewene omhandler, hvordan de ansættelsesansvarlige vurderer kompetencer i en ansættelsessituation, deres syn på hvilke kompetencer og egenskaber en god voksenlærer har, oplysning om omfanget og karakteren af efteruddannelse for

lærere på deres respektive institutioner samt deres syn på behovet for yderligere uddannelsestilbud inden for det voksenpædagogiske område og på relevansen af nordisk samarbejde. Der indgår såvel kvantitative som kvalitative spørgsmål i undersøgelsen. For de kvantitative variable er medianen valgt som det deskriptive statistiske mål, jævnfør materialets begrænsede størrelse^{III}. For de samlede tal er 1. og 2. kvartil angivet i parentes efter mediantallet. Nedenfor følger en tematiseret analyse af materialet.

Baggrund for vurdering af voksenlærerens kompetencer

De ansættelsesansvarlige er blevet bedt om at svare på, hvorledes de i en ansættelsessamtale vurderer, om en lærer er særligt egnet til at undervise voksne. De blev i interviewet konkret spurgt om betydningen af deres egen erfaring, henholdsvis deres fornemmelse, samt til betydningen af ansøgerens fremtoning. Igennem analyserne af de kvalitative svar viser det sig imidlertid, at disse faktorer er så stærkt interrelaterede, at det ikke synes reliabelt at fastholde en kategoriinddeling.

Af de uddybende svar fremgår det, at de fag-faglige kompetencer forudsættes, før ansøgeren indkaldes til en samtale, hvorfor det centrale i ansættelsessituationen er en afklaring af ansøgerens øvrige egenskaber som underviser og kollega.

Der kigges efter ansøgerens villighed til at indgå i samarbejde med ledelse og kollegaer. I alle tre sektorer vægtes, at ansøgere kan kommunikere klart og på en måde, der viser evne til lydhørhed og til at møde voksne deltagere ligeværdigt og med respekt, og sans for voksnes særlige karakteristika. Som en ansættelsesansvarlig udtrykker det: *"Voksenundervisere må ikke være bedreviddende. Man skal være lydhør, gerne selvsikker, men man må ikke tale ned til folk."* Ansøgerne må være "ordentlige" at se på, forstået på den måde, at påklædning og attitude ikke skiller sig for meget ud. På tværs af sektorer vægtes, at ansøgeren udviser personlig robusthed, fleksibilitet, integritet og rummelighed. Særligt inden for de almene og visse af de folkeoplysende uddannelser fremhæves det endvidere, at voksenundervisning ikke kun handler om de studerendes faglige udvikling, men i høj grad også om deres personlige udvikling. Dette synspunkt udtrykkes således af en ansættelsesansvarlig: *"Det er vigtigt for mig at kigge efter den personlige robusthed, som gør, at jeg tror, at man kan blive en god lærer hos os. Man skal kunne rumme de forskellige mennesker, vi har herinde, de forskellige historier, de har, og de forskellige mål, de har med at være her. Mange af de kursister vi har, flytter vi lige så meget menneskeligt, som vi flytter dem fagligt. Og det skal man som lærer være interesseret i at være med til."*

Særlig i den folkeoplysende sektor lægges vægt på ansøgers engagement i og glæde ved deres fag, da det vurderes som væsentligt for at kunne motivere i undervisning med frivillig deltagelse.

Vægtningen af forskellige kompetencer

Det er undersøgt, hvor stor vægt de ansættelsesansvarlige lægger på forskellige kategorier af kompetencer, når de skal ansætte lærere til at undervise voksne. De ansættelsesansvarlige er blevet bedt om at fordele 100% på fire kategorier.

Fordelt på lande ser det således ud:

	Finland	Norge	Danmark	Sverige	Island	Samlet
Fag-faglige kompetencer	60	35	30	40	30	40 (25; 60)
Almenpædagogiske kompetencer	10	30	10	15	15	20 (10; 20)
Voksenpædagogiske kompetencer	15	18	20	15	20	20 (10; 20)
Holdningsmæssige kompetencer	15	25	30	23	15	20 (10; 20)

^{III} Da de opgivne tal er mediantal og ikke gennemsnit, er kolonnesummen ikke nødvendigvis 100 % i de variable, hvor netop 100 % er fordelt på forskellige kategorier.

Fordelt på sektorer:

	Almen	Erhverv	Folkeoplysende	Samlet
Fag-faglige kompetencer	30	65	40	40 (25;60)
Almenpædagogiske kompetencer	20	10	10	20 (10;20)
Voksenpædagogiske kompetencer	20	18	15	20 (10;20)
Holdningsmæssige kompetencer	20	8	28	20 (10;20)

Af skemaerne ses, at fag-faglige kompetencer vægtes markant højere i alle sektorer og i alle lande end pædagogiske og holdningsmæssige kategorier. Særlig bemærkes det, at ansættelsesansvarlige i Finland vægter fag-faglighed markant højere end de øvrige nordiske lande, og at ansættelsesansvarlige fra den erhvervsrettede sektor i alle lande vægter fag-fagligheden markant mest og det holdningsmæssige mindst. Det bemærkes endvidere, at selvom der samlet set er en høj vægtning af fag-faglighed, er det også på vægtningen af denne kategori, at de ansættelsesansvarlige har mest divergerende opfattelser. Således vægter 25% af de interviewede fag-fagligheden med en fjerdedel eller mindre, mens andre 25% vægter den 60% eller mere.

Det pædagogiske og det voksenpædagogiske vægtes nogenlunde lige. I de uddybende kommentarer udtrykker næsten alle, at det er vanskeligt at skelne mellem det almen- og det voksenpædagogiske, men i samtalerne viser der sig alligevel særlige karakteristika ved de to områder. De almenpædagogiske kompetencer beskrives som kendskab til begreber inden for læring og undervisning, didaktisk og fagdidaktisk kunnen og som det pædagogiske kompetenceniveau, der mange steder er et formelt krav. Specielt ansættelsesansvarlige fra den almene voksenuddannelse nævner vigtigheden af at have et varieret repertoire af opdaterede undervisningsmetoder, herunder at kunne inddrage sociale medier og IKT.

I vurderingen af de voksenpædagogiske kompetencer er der på tværs af sektorer og lande flere samstemmende overvejelser. Det er væsentligt at møde og kommunikere med voksne "som voksne", hvilket blandt andet betyder ligeværdigt og med respekt, og at kunne tilpasse temaer og undervisningsmateriale en voksen målgruppe. Særlig vægt tillægges det at anerkende, forstå og inddrage voksnes livs- og arbejds erfaringer i læreprocessen, samt at lærerne respekterer og rummer forskellighed. Lærerne skal kunne møde forskellig adfærd, kende og forstå voksnes modstandsformer, og have forståelse for de muligheder og begrænsninger, der er i en voksen livssituation. Fx nævner flere finske ansættelsesansvarlige, at lærerne må have forståelse for, at voksne kan have livsforhold, der tvinger dem til lejlighedsvis at være fraværende fra undervisningen.

Træk der beskriver den særligt gode voksenlærer

De ansættelsesansvarlige har prioriteret otte forskellige træk efter, hvor beskrivende, de mener, de er for den særligt gode voksenlærer. Værdien 8 er givet det vigtigste træk, værdien 1 er givet det mindst vigtige træk.

Fordelt på lande:

	Finland	Norge	Danmark	Sverige	Island	Samlet
Anerkende og anvende voksne deltagers erfaringer	6	5,5	6	5	5,5	6 (4;8)
Forståelse af den voksne deltagers livsvilkår og baggrund	2	3	4	5	5	4 (2;5)
Formidlingskompetence	5	8	5,5	5,5	4,5	5 (4;8)
Relationskompetence	5	5,5	5	1	4	4 (2;6)
Dialogiske kompetencer som fx at lytte, forstå, engagere og samtale	5	5,5	7	6,5	6	6 (5;7)
Personlig gennemslagskraft	4	1,5	4	5	2	3 (2;6)
Struktur og evne til planlægning	6	4	3	5,5	4	4 (3;6)
Opdaterede praksiserfaringer	4	4,5	1	3	6	3 (1;6)

Fordelt på sektorer:

	Almen	Erhverv	Folkeoplysende	Samlet
Anerkende og anvende voksne deltagers erfaringer	7	6	5	6 (4;8)
Forståelse af den voksne deltagers livsvilkår og baggrund	5	3,5	5	4 (2;5)
Formidlingskompetence	6	5	5	5 (4;8)
Relationskompetence	6	4	4	4 (2;6)
Dialogiske kompetencer som fx at lytte, forstå, engagere og samtale	5,5	5,5	7	6 (5;7)
Personlig gennemslagskraft	2	2,5	4	3 (2;6)
Struktur og evne til planlægning	4,5	4	5	4 (3;6)
Opdaterede praksiserfaringer	2,5	4,5	3	3 (1;6)

Ansættelsesansvarlige fra nogle erhvervsskoler både i Danmark og Sverige påpeger, at de vurderer betydningen af disse træk forskelligt afhængigt af, om lærerne skal undervise på arbejdsmarkedsuddannelser, erhvervsrettede grunduddannelser eller de gymnasiale uddannelser. Mange ansættelsesansvarlige mener, at det er vanskeligt at prioritere mellem de forskellige træk, fordi nogle træk ses som sammenhængende, og fordi mange af de nævnte træk opfattes som vigtige, hvilket gør det vanskeligt at prioritere dem.

Trods dette er der kompetencer, som igennem analysen fremstår som særligt vigtige for den gode voksenlærer. Det ses af besvarelserne, at det at anerkende og anvende voksne deltagers erfaringer og dialogiske kompetencer vægtes højest. Flere ansættelsesansvarlige mener, at der er nær sammenhæng mellem det at anerkende og anvende voksne deltagers erfaringer og at forstå deres livsvilkår og baggrund. Af de uddybende kommentarer fremgår det, at dette omfatter det at forstå, at voksne ikke kommer som *"ubeskrevne blade"*. Det er vigtigt at inddrage de voksne deltagers livserfaringer og eksisterende viden i undervisningen, og det er en kunst som voksenlærer at kunne etablere et dialogisk rum, hvor disse erfaringer bliver anledning til gensidig fælles læring. Læreren skal kunne *"spinde videre"* på deltagerens indspil og medvirke til at skabe øget selvværd gennem netop anerkendelse og anvendelse af deltagerens erfaringer i relation til det faglige indhold. En ansættelsesansvarlig siger:

"Det, der for mig står som det helt centrale, er, at du anerkender voksnes kompetencer og erfaringer, og at du kvitterer for det, de kommer med, også selvom du skal lære dem noget og give dem ny viden med hjem. Den dygtige voksenunderviser formår at sætte det i spil, som den voksne kommer med. Den dårlige voksenunderviser tror, at det er et spørgsmål om docering, og det virker ikke nødvendigvis særlig godt."

Nogle ansættelsesansvarlige understreger i forhold til det at forstå voksne deltagers baggrund og livsvilkår, at læreren i dialog og relation skal være professionelt og personligt nærværende og støttende, men stadig holde opgaven i fokus og ikke overskride grænsen til det terapeutiske. På flere uddannelsesinstitutioner i alle sektorer møder lærerne sårbare og udsatte målgrupper, der gør denne overvejelse aktuell samtidig med, at den understreger betydningen af voksenlærerens evne til at samarbejde, i dette tilfælde med støtte- og rådgivningsenheder.

Formidlingskompetence vurderes næsten lige så højt som de ovennævnte træk og kommenteres med ord som entusiasme, engagement, passion, glæde og lyst til at formidle og det at kunne *"brænde igennem"*.

Af nogle ansættelsesansvarlige, særligt i Finland og Sverige og generelt i den folkeoplysende sektor, fremhæves evnen til at planlægge og strukturere som vigtig for den gode voksenlærer. Denne vægtning begrundes af nogle ansættelsesansvarlige med at de anser den som en vigtig del af god didaktik og dermed som vigtig for læringsudbyttet. Andre begrundelser er centreret omkring opfattelsen af, at det særligt inden for folkeoplysningens fleksible rammer er vigtigt, at voksenlæreren forstår at navigere og tage ansvar i sammenhænge præget af *"kaos"*.

Det er relevant at knytte en kommentar til vurderingen af "opdaterede praksiserfaringer". Det fremgår, at der i den samlede gruppe af ansættelsesansvarlige er endog særdeles forskellige opfattelser af, hvor vigtigt dette er. Opdaterede praksiserfaringer vurderes højt på især erhvervsskolerne og, som

det fremgår af skemaet, højest i Island, Finland, Norge og markant lavere i Danmark og Sverige. Af de uddybende kommentarer fremgår det, at det er yderst vigtigt, at erhvervsskolelærere er opdaterede i forhold til praksis, da de ellers ikke kan matche deltagerne, der kommer direkte fra praksis til efter- og videreuddannelse. Også en del højskoler vægter opdaterede praksiserfaringer især i de æstetiske fag, hvor det ses som et plus, hvis lærerne selv er udøvende kunstnere.

Voksenlæreren set i forhold til grundskolelæreren

De ansættelsesansvarlige blev spurgt, om de mener, at voksenlæreren skal have særlige kompetencer i forhold til lærere, der underviser børn og unge teenagere. Ud af 29 svar, svarer 25 ”ja, voksenlærere skal have særlige kompetencer”. De ansættelsesansvarlige argumenterer for at voksenlæreren skal: have kendskab til arbejdsmarkedet lokalt og nationalt, kunne sætte emner såvel som selve uddannelsen i et samfundsperspektiv, relatere emner til de voksnes virkelighed, anerkende og bruge voksnes erfaringer og realkompetencer, kunne imødegå påvirkning fra tidligere dårlige skoleerfaringer, indgå i dialog, skabe mening med undervisningen, acceptere forskellighed og kunne indgå i et uddannelsesfelt med høj forandringshastighed.

Fire af de ansættelsesansvarlige er i tvivl om eller mener ikke, at voksenlæreren skal have særlige kompetencer. Argumenterne herfor er, at læreruddannelser rettet mod børn og unge teenagere giver tilstrækkelig kompetence til at undervise voksne. Det bemærkes, at tre af de fire ansættelsesansvarlige arbejder inden for de almene uddannelser.

Mængden af efteruddannelse

De ansættelsesansvarlige har oplyst, hvor meget efteruddannelse lærerne på deres uddannelsesinstitution gennemsnitligt deltager i pr. år. De opgivne tal er kategoriseret binært, efter om hver lærer på den respektive uddannelsesinstitution gennemsnitligt deltager i efteruddannelse i over eller under 40 timer pr. år. Nedenstående viser, hvordan uddannelsesinstitutionerne fordeler sig procentvis på de to kategorier.

Fordelt på lande:

	Finland	Norge	Danmark	Sverige	Island	Samlet
Under 40 timer	80%	50%	33%	0%	66%	42%
Over 40 timer	20%	50%	66%	100%	33%	58%

Fordelt på sektorer:

	Almen	Erhverv	Folkeoplysende
Under 40 timer	50%	30%	50%
Over 40 timer	50%	70%	50%

Samlet set deltager hver lærer på 60% af uddannelsesinstitutionerne i efteruddannelse i mere end 40 timer pr. år, men der er store forskelle de enkelte lande imellem. Eksempelvis opgiver kun 20% af de ansættelsesansvarlige i Finland, at deres lærere deltager i mere end 40 timers efteruddannelse om året, og i Sverige fortæller alle ansættelsesansvarlige, at lærerne på deres respektive uddannelsesinstitutioner deltager i mere end 40 timers efteruddannelse om året. Af de uddybende kommentarer fremgår det, at flere af de svenske ansættelsesansvarlige medregner pædagogisk vejledning af en psykolog i team som efteruddannelse.

Der gives markant mere efteruddannelse til lærerne på de erhvervsrettede uddannelsesinstitutioner. Indholdet i efteruddannelsen for erhvervsskolelærere beskrives som dels pædagogisk efteruddannelse, som er et krav til mange erhvervsskolelærere, dels faglige efteruddannelser og diplomuddan-

nelser (fx i ledelse) samt deltagelse i konferencer.

I den almene voksenuddannelse og i folkeoplysning fordeler uddannelsesinstitutionerne sig ligeligt mellem, om lærerne får mere end 40 timers efteruddannelse årligt, eller om de får mindre. I uddybende kommentarer fremhæver flere, at især deltidsansatte lærere i oplysnings- og studieforbund og kontraktansatte lærere på andre institutioner ofte ikke deltager i efteruddannelse, selvom de får det tilbudt. Deltidsansatte lærere har som regel en anden hovedbeskæftigelse eller flere arbejdspladser samt en snæver faglig interesse, de gerne vil formidle. Nogle ansættelsesansvarlige i oplysnings- og studieforbund oplever behov for bedre pædagogisk og faglig efteruddannelse af deltidsansatte lærere. I en anden kommentar fra folkeoplysningsområdet (højskole) fremgår det, at selvom der er økonomiske muligheder, ønsker lærerne ikke at deltage i efteruddannelse. De vil ikke overlade daglig undervisning til vikarer, og de synes ofte ikke, kurserne er relevante. Meningsfuld efteruddannelse for dem ville være tid til selvstændigt at fordybe sig i deres egen faglige udvikling.

Indhold i efteruddannelsen

De ansættelsesansvarlige har fordelt efteruddannelsesaktiviteterne procentvis efter indhold.

Fordelt på lande:

	Finland	Norge	Danmark	Sverige	Island	Samlet
Fag-fagligt	60	40	50	20	30	40 (20;60)
Almenpædagogisk	0	15	20	25	5	20 (0;30)
Voksenpædagogisk	10	10	10	20	20	10 (0;20)
Personligt	0	10	3	10	20	10 (0;20)
Teknisk	10	15	3	20	5	10 (0;20)
Andet	0	0	0	8	0	0 (0;10)

Fordelt på sektorer:

	Almen	Erhverv	Folkeoplysende	Samlet
Fag-fagligt	30	33	55	40 (20; 60)
Almenpædagogisk	20	15	13	20 (0;30)
Voksenpædagogisk	10	20	10	10 (0;20)
Personligt	10	10	8	10 (0;20)
Teknisk	20	10	8	10 (0;20)
Andet	0	0	0	0 (0;10)

Overordnet bemærkes det, at der er store forskelle mellem institutionerne, men at disse forskelle til dels synes at relatere til national og/eller sektoriel tilknytning. I det samlede billede er der en markant prioritering af fag-faglig efteruddannelse, og en mere detaljeret analyse viser, at det kun er på uddannelsesinstitutionerne i Sverige, fag-faglig efteruddannelse ikke fylder mest.

På de finske og danske uddannelsesinstitutioner fylder fag-faglig efteruddannelse samlet set mindst halvdelen af den samlede efteruddannelsesaktivitet. I fordelingen mellem sektorer er det de folkeoplysende skoler, der vægter fag-fagligheden markant højest. I de uddybende kommentarer fremgår det, at især et meget fagspecialiseret oplysningsforbund med høje krav til lærernes faglige kompetencer medvirker til, at tallet er så højt. Flere højskoler vægter fag-faglig efteruddannelse, og enkelte udtrykker, at de ikke er særligt interesserede i pædagogisk efteruddannelse. Dette ses også som tendens i skemaet. Både oplysnings- og studieforbund tilbyder kurser til deres lærere blandt andet om, hvad det vil sige at være folkeoplyser. Kurserne er ikke obligatoriske.

Almenpædagogisk efteruddannelse vægtes mere end voksenpædagogisk, hvilket understøttes af de uddybende kommentarer. Enkelte er ikke interesserede i voksenpædagogik, men vil gerne have bredt det faglige og almenpædagogiske ud.

Konkrete forslag til forbedring af voksenlæreres kompetenceudvikling

Ansættelsesansvarlige fra alle sektorer og alle lande nævner øgede økonomiske midler som en måde at forbedre voksenlærernes kompetencer på. Flere udtrykker, at de har økonomisk snævre rammer, og peger på, at det sætter begrænsninger for, hvilke kurser der kan vælges og for kursernes varighed, da lønudgiften til lærerne under efteruddannelse ofte er en mindst lige så stor udgift som kursusafgiften.

Et særligt problem nævnes fra erhvervsskolerne, hvor det i flere lande kan være vanskeligt at rekruttere kompetente lærere, fordi lønnen som dygtig håndværker i det private erhvervsliv ligger langt over mulige lærerlønninger.

Mere konkret foreslår ansættelsesansvarlige fra alle sektorer med lidt forskellige vinkler udvikling af kurser, der i højere grad knytter teori og praksis sammen, fx i form af faglige og teoretiske kurser på arbejdspladser, at nye lærere *"går fæl"* med erfarne lærere, og kurser, der forbinder det faglige, det pædagogiske og det didaktiske. Projekter, hvor lærere kan lære af hinanden gennem studiebesøg, træning af teamarbejde og undervisningssamarbejde, foreslås af flere.

I alle sektorer udtrykkes et ønske om mere fokus på det voksenpædagogiske område både på det politiske og på det praktiske niveau. Lærerne skal kende til det karakteristiske ved at undervise voksne, kunne bruge voksenpædagogiske arbejdsformer, og fra det folkeoplysende område (især oplysningsforbund) udtrykkes et markant ønske om kurser, der øger lærernes bevidsthed om den sektor, de er en del af. Flere ansættelsesansvarlige giver udtryk for, at det ikke er tilstrækkelig relevant for deres lærere at deltage i kurser med undervisere fra børne- og ungeområdet. Flere oplever, at udbuddet af efteruddannelse med et eksplicit fokus på den voksne lærende er utilstrækkeligt. Der er ansættelsesansvarlige, der mener, at efteruddannelserne bør være målrettet sektorerne, da såvel undervisningens indhold, kontekst og målgruppe dårligt kan sammenlignes på tværs af de tre sektorer. De kvalitative svar i materialet tyder på, at store uddannelsesinstitutioner og uddannelsesinstitutioner med et stærkt netværk til andre uddannelsesinstitutioner i samme geografiske område har en klar fordel i forhold til at kunne tilbyde deres lærere relevant efteruddannelse. Når det er muligt at samle mange lærere, kan man bestille et skræddersyet kursus og er således uafhængig af det eksisterende udbud af eksterne kurser. Dette forhold samt flere af de andre forhold, som de ansættelsesansvarlige peger på i forhold til at sikre kvaliteten og relevansen af efteruddannelse for voksenlærere, arbejdes der eksplicit med i det finske OSAAVA-program, som omtales i afsnittet om uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område. Fra Finland meldes der om særdeles gode erfaringer med programmet.

Især ansættelsesansvarlige fra erhvervsskolerne understreger, at kursers indhold skal være praktisk nyttigt, fx konkret anvendelig didaktik. Erhvervsskolerne har, som tidligere nævnt, også et særligt fokus på, at lærerne skal have opdaterede praksiserfaringer, og flere ansættelsesansvarlige i denne sektor udtrykker ønske om bedre muligheder for, at lærerne i fx en uge om året er ude i praksis – en slags praktik for lærerne. Barrieren herfor er både frigivelse af arbejdstid og praktiske forhold omkring at finde arbejdspladser, der vil modtage lærerne.

Andre helt konkrete forslag på tværs af lande og sektorer er blandt andet at udvikle kurser i økonomisk forståelse og budgetstyring, som i stigende grad er en del af kursusplanlægning, og kurser der opdaterer lærerne i nye love, rammevilkår og politiske prioriteringer og vilkår.

Betydning af nordisk samarbejde for voksenlæreres kompetenceudvikling

De fleste uddannelsesansvarlige inden for alle sektorer og i alle de nordiske lande svarer *"ja"* til, at nordisk samarbejde kan have betydning for voksenlæreres kompetenceudvikling. Det begrundes dels med almene betragtninger som fx, at *"vidensdeling altid er godt"*, og *"at det er godt at komme*

til andre lande og udveksle erfaringer”, dels begrundes åbenheden over for nordisk samarbejde mere specifikt med, at uddannelser og mennesker i de nordiske lande har mange ligheder og berøringspunkter, at rejsevejen er kort, og at sprogbarrierer er begrænsede. Et konkret eksempel givet af en erhvervsskole er, at de nordiske lande på mange områder har sammenlignelige arbejdsmåder og lovgivning omkring fx byggepladser og infrastruktur, der gør det muligt at samarbejde om fx fælles efteruddannelser.

Flere nævner, at studiebesøg og udveksling af praksiserfaringer er inspirerende og værdifuldt. Inden for alle sektorer tænkes idéer til samarbejde umiddelbart med partnere fra egen sektor, men nogle ansættelsesansvarlige er interesserede i tværsektorielt samarbejde. Flere repræsentanter fra folkeoplysningen adskiller sig ved at pointere, at de kun ønsker samarbejde med andre folkeoplysningskoler, og en understreger, at det helst skal være med andre eksamensfri skoler. Det er ligeledes inden for folkeoplysningen, særligt oplysnings- og studieforbund, at flere uddannelsesansvarlige er i tvivl om, hvorvidt det er realistisk at etablere nordisk lærersamarbejde med deltidsansatte lærere.

Konkret foreslås at etablere samarbejde om konkrete pædagogiske projekter (som fx anvendelsen af Cooperative Learning), der kan give grundlag for at undersøge, om man kan beskrive en konkret ”nordisk måde” at gøre tingene på. Der er også forslag om fælles brancherettede kurser, som kan danne afsæt for udviklingen af fællesnordiske tiltag inden for fx særligt specialiserede, særligt omkostningstunge og mindre fagområder.

Flere ansættelsesansvarlige har erfaring med nordisk samarbejde i form af lærerudveksling eller studieture for enkelte lærere. De giver udtryk for, at dette har været en meget positiv og givende oplevelse for den enkelte lærer, men også at de oplever det som svært at opnå en spredningseffekt på institutionen: *”Det er fint for dem, der er med i det, men meget svært at brede ud bagefter.”*

Fire ansættelsesansvarlige mener ikke, at nordisk samarbejde fører til en styrket kompetenceudvikling, dels fordi de nordiske lande ligner hinanden for meget til, at der vil ske udvikling, dels fordi der er bedre muligheder i EU-regi.

Blandt de deltagende institutioner i undersøgelsen har knapt en tredjedel aktuelt nordisk samarbejde, flertallet heraf igennem Interreg. Andre institutioner har tidligere haft nordisk samarbejde og er interesserede i at genoptage dette. Endelig er enkelte institutioner involverede i europæiske projekter. Kun få ansættelsesansvarlige giver udtryk for, at de kender fællesnordiske organisationer som NVL og Nordplus, og flere efterlyser eksplicit øget oplysning om muligheder for nordisk samarbejde.

Uddannelser inden for det voksenpædagogiske område

Det er kortlagt, hvilke uddannelsesmuligheder der findes inden for det voksenpædagogiske område i Norden. Kortlægningen medtager i videst muligt omfang alle uddannelsesmuligheder af ethvert omfang og på alle niveauer undtagen forskeruddannelser. Det er valgt ikke kun at medtage uddannelser, som retter sig specifikt mod undervisere, men også uddannelser, der retter sig mere overordnet mod voksnes læring i formel og nonformel uddannelse.

I den overordnede analyse er uddannelserne inddelt efter, om de er egentlige læreruddannelser, samt efter, om de kan betragtes som ordinær uddannelse eller som efteruddannelse. Der skelnes mellem disse to former således, at en uddannelsesaktivitet kategoriseres som efteruddannelse, hvis den forudsætter en anden uddannelse^{IV}, erhvervs erfaring og/eller nuværende ansættelse inden for voksenuddannelsesområdet. I den skematiske oversigt er uddannelserne inddelt efter niveau.

Overordnet analyse

Læreruddannelser

Hvad angår læreruddannelserne, er det kun i Finland muligt igennem en hel læreruddannelse at have særligt fokus på voksne. I Sverige kan lærerstuderende tage enkelte specialiseringskurser med fokus på voksnes læring, og efter den ordinære læreruddannelse er det muligt at tage et overbygningkursus i voksnes læring. Endvidere findes der i Sverige en uddannelse som lærer inden for folkeoplysning, der kan tages med baggrund i enten en bachelor- eller kandidatuddannelse eller på baggrund af praksiserfaring. I Norge, Island og Danmark er de almene læreruddannelser på de relevante uddannelsesstrin formelt beskrevet som også at være rettet mod voksnes læring, men i praksis er det et område, som i meget begrænset omfang berøres i uddannelsesforløbet. En undtagelse herfra er praktisk-pædagogisk uddannelse i Norge, der har en betydelig praktiskdel, og som en del lærere tager, mens de er i ansættelse, hvorfor uddannelsesforløbet vil kunne relatere til praksis som voksenlærere. Dette afspejles dog ikke nødvendigvis i de teoretiske forløb. I Danmark er der, som det senere omtales, flere forskellige betalingsuddannelser inden for det voksenpædagogiske område, som ligger i efteruddannelsessystemet frem for i det ordinære uddannelsessystem. Det skal her bemærkes, at en af disse, diplomuddannelsen i erhvervspædagogik, er blevet et lovkrav for AMU- og erhvervsskolelærere.

Andre ordinære uddannelser

Inden for de øvrige ordinære uddannelser er det kun i Finland muligt at tage en fem-årig kandidatuddannelse i voksenuddannelse. Denne uddannelse udbydes ved seks forskellige finske uddannelsesinstitutioner. Med etableringen af en ny bacheloruddannelse i Trondheim, bliver det fra efteråret 2011 også muligt at tage en fem-årig kandidatuddannelse i voksnes læring i Norge. I Sverige og Island findes der i hvert land en enkelt to-årig kandidatuddannelse, men ingen bacheloruddannelser. I Sverige findes der dog en del enkeltstående kurser på bachelorniveau, således at en studerende vil kunne sammensætte en bacheloruddannelse med et vist fokus på voksenuddannelse. I Danmark findes der hverken bachelor- eller kandidatuddannelse inden for voksnes læring. Det må forventes, at der i samtlige lande, i varierende omfang, for studerende i pædagogik og/eller uddannelsesstudier på såvel bachelor- som kandidatniveau er mulighed for at fokusere på voksnes læring. Endelig er der også flere uddannelser inden for Human Resources, som har fokus på voksnes læring i en arbejds-sammenhæng, men dette er uden for rammerne af nærværende kortlægning.

^{IV} Undtaget herfra er ordinære kandidatuddannelser, som bygger direkte videre på en bacheloruddannelse i et sammenhængende forløb.

Efter- og videreuddannelser

Ud over de ordinære uddannelser er der i alle lande i varierende omfang kurser og uddannelser, der bygger på erhvervs erfaring og i flere tilfælde også er knyttet til aktuel ansættelse inden for voksenuddannelsesområdet. Det må forventes, at voksenuddannelsesinstitutioner i alle lande afholder institutionsinterne efteruddannelsesaktiviteter, som de rekvirerer fra såvel uddannelsesinstitutioner som private firmaer.

I Finland har man med lanceringen af det seks-årige regeringsfinansierede efteruddannelsesprogram OSAAVA ("Viden") i 2010 igangsat aktiviteter med fokus på uddannelsesinstitutionernes eget arbejde med videreuddannelse. Der arbejdes med, at uddannelsesinstitutionerne indgår i netværk og åbner interne kurser for andre institutioners deltagelse, hvorved omfanget af efteruddannelse øges. Endvidere arbejdes der i programmet meget med etablering af erfaringsnetværk for undervisere og brug af peer-to-peer læring. Der er særlig fokus på innovative læringsformer, herunder brugen af IKT og sociale medier. Programmet er nationalt og åbent for alle uddannelsesinstitutioner. Inden for voksenuddannelsesområdet er det især uddannelsesudbydere inden for folkeoplysningen, som deltager meget aktivt i programmet.

I Finland er der også nationalt igangsat et program specifikt rettet mod voksenuddannelsesområdet. Hovedprogrammet Opin Ovi ("Døren til læring") består af både udviklings- og uddannelsesaktiviteter. Under dette program tilbyder ERKERRI- og STUDIO-programmerne lærere og vejledere på voksenuddannelsesinstitutioner uddannelse i undervisning, rådgivning og vejledning af de voksne studerende. Dette både i forhold til arbejdsmarkedsrelaterede problemstillinger og i forhold til mere personlige og læringsmæssige problematikker. Der udbydes forløb af et omfang på mellem 5 og 60 ECTS. Programmet er finansieret af Den Europæiske Socialfond.

Flere nationale organisationer såsom Folkehøjskolernes Forening i Danmark, Nationalt Fagorgan for Kompetencepolitik (VOX) i Norge og FA i Island afholder fælles kurser for deres medlemsorganisationer.

I Danmark er der et ganske omfattende udbud af betalingsuddannelser inden for voksenuddannelsesområdet. Disse uddannelser har som regel^V karakter af efter- og videreuddannelser, idet de forudsætter en anden uddannelse samt relevant erhvervs erfaring. Uddannelserne er som oftest af et omfang svarende til et årsværk og findes på flere forskellige niveauer. I Norge findes der ligeledes betalingsuddannelser af et omfang på op til et halvt år, der har karakter af videreuddannelse. I de øvrige nordiske lande findes der ikke denne form for betalingsuddannelser, der både kan være arbejdsgiver- og egenbetalte.

^V Undtaget herfra er Almenpædagogisk voksenuddannelse.

Skematiske oversigter

På de følgende sider findes skematiske oversigter over uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område i de nordiske lande. Uddannelserne er inddelt efter, om de er på bachelorniveau eller over eller under dette. Da indplacering af uddannelser under European Qualifications Framework (EQF) stadig er under udarbejdelse i de fleste nordiske lande, må nedenstående indplaceringer læses med forbehold herfor. Det har kun været muligt at indhente oplysninger om antallet af studerende på masterniveau.

Voksenpædagogiske uddannelser under bachelorniveau (<EQF 6)

	Titel	Udbyder	Målgruppe	Omfang	Kommentarer
Danmark	AVG ⁶⁶	Flere, heriblandt Arbejdernes Oplysnings Forbund, centre for undervisningsmidler og voksenpædagogisk center.	Ingen formelle optagelseskrav	6 ECTS enten koncentreret på fire uger eller fordelt over 20 uger.	Betalingsuddannelse, ca. 10.000 DKK.
	Højskolepædagogisk uddannelse ⁶⁷	Folkehøjskolernes Forening	Højskolelærere	Deltid over et år, teoretisk del på ca. 180 timer og en praktisk del.	Udbydes i privat regi, derfor ikke ECTS-givende. 15-20 kursister hvert andet år.
	Voksenunderviseruddannelsen ⁶⁸	Professionshøjskolerne	Personer med faglig eller akademisk uddannelse eller anden faglig kompetence samt enten erfaring med voksenundervisning eller AVG.	60 ECTS på fuld- eller deltid.	Betalingsuddannelse
	Akademiuddannelse i ungdoms- og voksenundervisning ⁶⁹	Professionshøjskolerne Metropol, VIA, UCSyd, UCC.	Personer med en gymnasial uddannelse eller en relevant erhvervsuddannelse, samt mindst to års relevant erhvervs erfaring.	60 ECTS på fuld- eller deltid.	Betalingsuddannelse
Finland					
Norge	Efteruddannelse i voksenpædagogik	VOX		En dag.	
	Efteruddannelse for lærere, som underviser voksne i grundlæggende færdigheder	VOX		En dag.	
Sverige					
Island					

Voksenpædagogiske uddannelser på bachelorniveau (EQF 6)

	Titel	Udbyder	Målgruppe	Omfang	Kommentarer
Danmark	Diplomuddannelse i voksenlæring ⁷⁰	Professionshøjskoler	Personer med relevant professionsbachelor eller erhvervsakademiuddannelse samt mindst to års efterfølgende erhvervs erfaring.	60 ECTS på fuld- eller deltid	Betalingsuddannelse
	Diplomuddannelse i læsning og matematik for voksne (FVU) ⁷¹	Professionshøjskoler	Samme som ovenstående	60 ECTS på fuld- eller deltid	Betalingsuddannelse.
	Diplomuddannelse i erhvervspædagogik ⁷²	Professionshøjskoler	Samme som ovenstående, men da der er kommet lovkrav om at alle erhvervsskolelærere tager de første to moduler af denne uddannelse, gives der dispensation for alle i ansættelse.	60 ECTS på fuld- eller deltid	Betalingsuddannelse Der er lovkrav om, at alle erhvervsskolelærere gennemfører denne uddannelse inden for de første seks år af deres ansættelse.
Finland	STUDIO og ERKKERI uddannelsesprogrammer under OPIN OVI ("Døren til læring") ⁷⁴ Programmet OSAAVA ("Viden") ⁷⁵		Voksenundervisere	Varierer	Se beskrivelser af disse nationale programmer i teksten.
	Bachelor i voksendannelse	Jyväskylä, Tampere and Turku universities. University of Lapland, University of Eastern Finland. Åbo academy.	Alle med gymnasial uddannelse.	180 ECTS	
Norge	Voksenpædagogik og realkompetencevurdering ⁷⁶	Høgskolen i Akershus		30 ECTS på deltid over et år	Betalingsuddannelse, 32.000 NOK
	Grundlæggende IKT i voksendannelse ⁷⁷	Høgskolen i Vestfold	For uddannede lærere. Personer over 25 år kan optages på baggrund af realkompetencevurdering	30 ECTS på deltid over et år	Betalingsuddannelse, 23.000 NOK
	Grundlæggende læsning og skrivning i voksendannelse ⁷⁸	Høgskolen i Stavanger.	Som ovenstående.	30 ECTS på deltid over et år	Betalingsuddannelse, 20.000 NOK.
	Voksenpædagogik ⁷⁹	NKI Netstudier		15 ECTS	Netbaseret undervisning, to forskellige kurser. Betalingsuddannelse, ca. 19.000 NOK
	PPU ⁸⁰	En række universiteter og højskoler.	Personer med en erhvervrettet uddannelse, som ønsker at undervise på gymnasiet eller erhvervsskoler	60 ECTS	Udbyderne har en betydelig frihed til at tilrettelægge uddannelsen, og den findes med en række forskellige faglige specialiseringer. Den har ikke nødvendigvis et egentligt voksenpædagogisk indhold.
	Bachelor i Rådgivning og Voksnes læring ⁸¹	NTNU Trondheim	Alle med en gymnasial uddannelse.	180 ECTS	Uddannelsen har sit første optag i efteråret 2011.
Sverige	Kursus i folkeoplysningens idé og pædagogik ⁸²	Center for studier af voksendannelse, folkeoplysning og videregående uddannelse (VoFU), Linköping Universitet for eksternt part, fx. folkeoplysningsinstitutioner.		7,5 ECTS	VoFU afholder på bestilling forskellige kortere kurser omkring voksenpædagogik for eksterne parter.
	Enkeltstående kurser inden for voksenpædagogik ⁸³ .	Universiteterne i Linköping, Göteborg, Umeå, Stockholm. Högskolorne i Malmö, Jönköping, Halmstad, Mälardalen og Högskola Vest.	Studerende på læreruddannelser. Studerende på universitetet.	15-30 ECTS.	Kurserne er på bachelorniveau og de fleste kræver ingen særlige forudsætninger. Kun på Linköpings universitet findes der videregående kurser. De fleste kurser er almene, men andre har mere specifikke temaer. Udbuddet varierer fra semester til semester.
	Folkehøjskolelæreruddannelsen ⁸⁴	Linköping universitet	Personer der enten har en akademisk bachelorgrad eller fem års erfaring fra folkeoplysningen.	60 ECTS	60 studerende pr. årgang.
	Overbygninguddannelse som vokslærere ⁸⁵	Linköping universitet	Personer med læreruddannelse.	30 ECTS over tre semestre	
Island	Stiklur (Stepping Stones) programmet ⁸⁶	FA ⁸⁷	Undervisere på LLC	12 forskellige moduler af syv lektioner.	Der afholdes årligt ca. 2.000 undervisningstimer, svarende til 15-20 kurser.
	Train the Trainer	Hróbjartur Árnason, Nam Ehf.	Undervisere i større firmaer og institutioner.	4-30 timer pr. modul	
	Effektiv Undervisning	Starfsmennt (uddannelsesfond for dele af erhvervslivet) ⁸⁸	Starfsmennt's egne undervisere	4-30 timer pr. modul	

Voksenpædagogiske uddannelser på masterniveau (EQF 7)

	Titel	Udbyder	Målgruppe	Omfang	Studerende pr. årgang, nationalt	Kommentarer
Danmark	Universitetspædagogikum ⁸⁹	Universiteterne	Adjunkter ved universiteter	Variere		
	Master i uddannelse og læring ⁹⁰	Roskilde Universitets Center	Personer med relevant videregående uddannelse og minimum to års erhvervs erfaring.	60 ECTS	Ca. 20	Betalingsuddannelse, 45.000 DKK.
	Master i voksnes læring og kompetenceudvikling. ⁹¹	Danmarks Pædagogiske Universitetsskole	Som ovenstående	60 ECTS	Ca. 15	Betalingsuddannelse, 70.000 DKK.
	Master i læreprocesser ⁹²	Ålborg universitet	Som ovenstående	60 ECTS	ca. 20.	Betalingsuddannelse 60.000 Dkr.
	Master i dansk som andetsprog ^{93,94}	Danmarks Pædagogiske Universitetsskole	Som ovenstående	60 ECTS	Samlæses med "underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" tilsammen 60-80 stud. pr. år	Betalingsuddannelse. 32.000 Dkr.
	Uddannelse til underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne ⁷³	DPU	Lærere, der underviser unge og voksne i dansk som andetsprog og fremmedsprog	60 ECTS	Betalingsuddannelse Samlæses med master i "Dansk som andetsprog" på DPU . 60-80 stud. pr. år	Betalingsuddannelse. 32.000 Dkr.
Finland	Læreruddannelse målrettet voksne	Helsinki, Jyväskylä, Tampere and Turku universities. University of Lapland, University of Eastern Finland.	Personer med universitetsgrad af et omfang på 300 ECTS.	60 ECTS	Ca. 180	
	Kandidatuddannelse i voksenuddannelse	Jyväskylä, Tampere and Turku universities. University of Lapland, University of Eastern Finland. Åbo academy.	Bachelorgrad	120 ECTS	Ca. 75	
Norge	Kandidatuddannelse i Voksnes Læring ⁹⁵	NTNU Trondheim Universitet	Personer med bachelorgrad inden for det samfundsvidenskabelige eller humanistiske område eller med en godkendt professionsbachelor, fx som sygeplejerske.	120 ECTS	Ca. 10	Der har tidligere været en kandidatuddannelse i voksnes læring ved Tromsø Universitet, men den er lukket.
Sverige	Master in adult learning and global change ⁹⁶	Linköping Universitet	Personer med bachelorgrad med relevant hovedfag	60 ECTS	Ca. 20	International uddannelse i samarbejde med tre udenlandske universiteter. Hovedparten af de studerende er internationale.
Island	Kandidatuddannelse i voksnes læring ⁹⁷	School of Education, University of Iceland		120 ECTS	10	

Sammenfattende tværgående analyser samt perspektiver for fremtidigt arbejde

Indledende kommentarer om voksenpædagogik og voksendidaktik i nordisk sammenhæng.

Undersøgelsens resultater samler sig i tre hovedområder. En skematisk oversigt over formelle kompetencekrav til voksenlærere i almen, erhvervsrettet og folkeoplysende voksenuddannelse, en kvantitativ og kvalitativ oversigt over ansættelsesansvarlige lederes vurderinger samt en skematisk oversigt over uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område. I det følgende sammenfattes de enkelte områder hver for sig, og på den baggrund gives en samlet vurdering og anbefalinger. Det, der i alle de nordiske lande fremstår som det markant vigtigste formelle krav på alle voksenuddannelser, er de fag-faglige krav efterfulgt af almenpædagogiske kompetencekrav. Der er stort set ingen formelle krav til voksenpædagogisk kompetence. Set i lyset af at udviklingen i de nordiske læreruddannelser går i retning af mere forskningsbaserede og mere specialiserede uddannelser med øget praksistilknytning (se fx Nordisk Ministerråd 2008), er det bemærkelsesværdigt, at der ikke er større opmærksomhed på den voksne målgruppes særlige læringsforudsætninger og -behov. Der kan være flere grunde til et lavt fokus på de voksenpædagogiske kompetencer. Det er på denne baggrund relevant at rejse spørgsmålet, om der overhovedet er behov for en særlig voksenpædagogisk eller måske snarere voksendidaktisk tilgang for at fremme voksnes læring. Diskussionen er ikke ny, men stadig aktuel. Da dette har en særlig betydning for diskussionen af resultaterne i denne kortlægning, knyttes her et par teoretiske kommentarer til spørgsmålet før den videre analyse af spørgeskemaer.

I nordisk sammenhæng er spørgsmålet reaktualiseret i to nyere udgivelser. I bogen "Didaktik för vuxna" (Larsson 2006) påpeges det blandt andet, at hvis man taler om særlige skoleformer og uddannelser for voksne, bør indhold og form adskille sig fra uddannelse af fx børn og unge, hvad de i flere voksenuddannelser ikke gør. Uddannelser for voksne er ifølge Larsson opstået i relation til samfundets og arbejdsmarkedets kompetencebehov, og de er knyttet til den enkeltes ønske om fastholdelse eller skift af erhverv eller arbejdsopgaver. Dette gælder ikke mindst voksengymnasier, arbejdsmarkedsuddannelser og erhvervsrettede uddannelser. Et særtræk ved voksenundervisning er, ifølge Larsson, de omstændigheder, under hvilke voksne vælger og gennemfører uddannelse, og de institutioner og rammer, uddannelsen foregår i. Særligt fremhæves det, at voksne er politisk myndige, er selvforsørgende og ofte er i arbejde samtidig med uddannelse, samt at uddannelsen kan foregå på skoler, arbejdspladser, i organisationer mv.

I bogen "Voksnes læreprocesser. Kompetenceudvikling i uddannelse og arbejde" (Wahlgren 2010) fremhæves det, at voksenpædagogiske forhold både er pædagogiske forhold, der genfindes i børne- og ungdomspædagogikken, og at der er særlige forhold, der kendetegner det voksenpædagogiske område. Særligt fremhæves det, at voksne har flere erfaringer, at de har udviklet en identitet gennem et livsforløb, at de har en længere livshistorie, og at de er i en livssituation, hvor de ofte indgår i både arbejds- og forældrerelationer. Voksne har ofte mange realkompetencer med sig ind i nye læreprocesser og har et ønske om læring, der umiddelbart kan anvendes. Forhold der if. Wahlgren spiller en særlig rolle i tilrettelæggelsen af voksnes læring, er blandt andet "*frivillig deltagelse, læring som knyttes til handling og erfaringer, voksnes særlige behov og motivation, voksnes anvendelse af det, de lærer, og den særlige læringskontekst.*" (ibid.:13)

Begge forfattere peger på, at specielt forhold omkring voksnes livssituation, voksnes formål med uddannelse, anvendelse af det lærte, varierede læringsarenaer, og den erfaring de bringer med sig, har betydning for læring og tilrettelæggelse af undervisning for voksne.

Sammenfattende analyse og forslag til udvikling af formelle kompetencer

Voksenlærere på almene og erhvervsrettede voksenuddannelser

Overordnet set er de nordiske voksenlærere på det almene voksenuddannelsesområde velkvalificerede på det fag-faglige og pædagogiske område, og de formelle kvalifikationskrav er på næsten samme niveau i alle lande. Enkelte forskelle skyldes blandt andet forskellig organisering af læreruddannelser.

På det grundlæggende almene niveau kræves i alle lande minimum en læreruddannelse, som i Danmark er en professionsbachelor og i Norge er på enten bachelor- eller MA-niveau, og i de øvrige nordiske lande er en forskningsbaseret universitetsuddannelse. I alle de nordiske lande er uddannelserne helt eller delvist aldersspecialiserede, og de lærere, der underviser i voksenuddannelse, er specialiserede svarende til 7.-9. (10.) klassetrin i grundskolen. Kravet til den pædagogiske kompetence er minimum 60 ECTS og erhverves enten som en integreret del af læreruddannelsen eller som en overbygning på en faglig universitetsuddannelse. Island adskiller sig ved, at det pædagogiske krav er et formelt krav til grundskolelærere, men ikke til voksenlærere. På det videregående almene niveau er det formelle fag-faglige krav i alle de nordiske lande minimum et MA-niveau i faget, og det formelle pædagogiske krav minimum 60 ECTS på universitetsniveau.

I forhold til voksenpædagogisk kompetence er det kun i Danmark, der på et enkelt område stilles formelle krav om særlig voksenpædagogisk kompetence. Kravet stilles til lærere i forberedende voksenundervisning, dvs. helt grundlæggende læse-, stave- og skrivefærdigheder under 8.-9. (10.) klassetrin. I Island har FA indgået kontraktlige aftaler med regionale LLC om, at voksenlærere, der underviser i kompetencegivende uddannelser på grundlæggende og videregående niveauer, skal gennemføre korte, praktiske og teoretiske voksenpædagogiske kurser. Det er dog ikke et formelt krav.

På de grundlæggende og kortere videregående erhvervsrettede voksenuddannelser er de formelle fag-faglige kompetencekrav på cirka samme niveau.

På de grundlæggende erhvervsrettede uddannelser for voksne er der i Danmark, Norge, Sverige og Finland krav om en erhvervsfaglig uddannelse på minimum 210 ECTS samt fra to til fem års erhvervs erfaring. De formelle pædagogiske krav er pædagogiske studier på minimum 60 ECTS, som enten er en integreret del af erhvervslæreruddannelsen eller gennemføres i de første år efter ansættelse. Den pædagogiske uddannelse kan være en erhvervspædagogisk uddannelse eller pædagogiske universitetsstudier. Island adskiller sig ved, at der ikke er formelle krav til voksenlærere på dette niveau, når undervisning gennemføres som efter- og videreuddannelse, men der er formelle krav til erhvervsskolelærere på de ordinære forløb.

Der er ingen specifikke formelle krav til lærernes voksenpædagogiske kompetence i de erhvervsrettede voksenuddannelser i nogen af de nordiske lande, men erhvervspædagogik som pædagogisk efteruddannelse er relateret til lærernes daglige praksis og kan have mange voksenpædagogiske elementer.

I den erhvervsrettede voksenuddannelse på et kortvarigt videregående niveau er det fag-faglige krav minimum 210 ECTS eller beskrevet som i Danmark med et krav om et kvalifikationsniveau over afgangsniveauet for uddannelserne, dog minimum bachelorniveau. På Island er der ikke formelle hverken fag-faglige eller pædagogiske krav. Den enkelte uddannelsesinstitution fastsætter kravene lokalt.

De formelle pædagogiske krav til lærerne på de korte videregående erhvervsrettede uddannelser er i Finland, Norge og Sverige minimum 60 ECTS, i Danmark stilles ikke krav om erhvervspædagogikum til lærerne på akademiuddannelserne, og i Island er der ingen beskrevne formelle krav.

Perspektiver i forhold til kompetenceudvikling af voksenlærere på det almene og erhvervsrettede område

Målgruppen i den almene (især grundlæggende) voksenuddannelse er karakteriseret af mange voksne, der mangler basiskundskaber for at kunne varetage opgaver på arbejdsmarkedet, og som ofte har dårlige erfaringer fra tidligere skolegang. Voksenlærere må kunne tilrettelægge og gennemføre undervisning på baggrund af pædagogiske og didaktiske overvejelser, der, samtidig med den faglige læring, giver plads til omskrivning af tidligere uhensigtsmæssige erfaringer og tilegnelse af nye erfaringer med det at gå i skole. Det kræver viden og kunnen at gennemføre erfaringsbaseret læring og forstå udfordringer i voksenlivets udviklingsprocesser. Ikke mindst kræver det en særlig kompetence at være til stede i processuelt organiserede arbejdsformer og samtidig fastholde et fagligt fokus, der fremmer deltagerens udbytte og motivation. Dette er aktuelt i undervisning i basale kundskaber. Gruppen af voksne med basale læse- og staveproblemer er, som tidligere omtalt i denne rapport, stadig stor i alle de nordiske lande. Problemet er i alle landene størst blandt den ufaglærte gruppe af medarbejdere på arbejdspladser. Fælles for de nordiske lande er, at der aktuelt arbejdes med initiativer og strukturer, der knytter almen voksenuddannelse til læring på arbejdspladser, arbejdsmarkedsuddannelser og erhvervsrettede voksenuddannelser. Her beskrives nogle eksempler samt de krav, disse kan stille til voksenlærere.

Almen undervisning gennemføres i flere lande på arbejdspladserne tæt knyttet til medarbejdernes daglige praksis. Det kræver, at lærerne udvikler særligt materiale, der giver mening i den konkrete kontekst, at de er fleksible i forhold til arbejdstider, fx undervisning på nathold på en virksomhed, og at de kan gebærde sig i kulturen på en virksomhed. Der etableres i flere nordiske lande organisatoriske strukturer^{VI}, hvor lærere i den almene og erhvervsrettede uddannelse skal arbejde sammen om vejledning, vurdering af uddannelsesbehov på virksomheder og planlægning og gennemførelse af uddannelse. Der kan være meget store forskelle i arbejdskultur og syn på læring på de almene og de erhvervsrettede uddannelsesinstitutioner. Det er derfor vigtigt, at lærerne forstår og respekterer hinandens kultur og praksislogik for gensidigt at kunne udnytte den fælles viden og kunnen til fremme af deltagerens læring.

På især de erhvervsrettede voksenuddannelser er det på både de grundlæggende og videregående niveauer væsentligt, at lærerne har opdaterede praksiserfaringer og kan koble teori og praksis på varierede måder. Nye lærere vil ofte have opdaterede praksiserfaringer, men der er i de nuværende systemer ikke formelle krav om fx fortløbende voksenpædagogisk efteruddannelse, der sikrer dette. Et argument for at supplere de stærke faglige og pædagogiske kompetencer, de nordiske voksenlærere, if. denne kortlægning, allerede har på de almene og erhvervsrettede voksenuddannelser, kunne på denne baggrund være, at de skal have forudsætninger for at håndtere de specielle læringsforudsætninger og arbejdsvilkår, der forekommer på disse områder. Konkret foreslås i forhold til de almene og erhvervsrettede uddannelser følgende fokuspunkter i forhold til udvikling af lærernes voksenpædagogiske kompetence:

- Kendskab til og træning i at anvende erfaringsinddragende og deltagerinvolverende arbejdsformer i forhold til en voksen målgruppes realkompetencer og livserfaringer
- Kendskab til særlige forhold omkring voksenlivets psykologi og udvikling
- Tværsektorielle uddannelsesforløb, der indebærer viden om forskellige sektors formål, indhold, udfordringer og muligheder, og praktisk træning i tværsektorielt samarbejde
- Faglig kulturel indsigt og forståelse af sektors og virksomheders tænkning og praksislogik
- Virksomhedsforlagt efteruddannelse, der sikrer opdaterede praksiserfaringer og kulturel læring

VI Eksempelvis VEU-centre (DK), samarbejde mellem AMU, VUC, erhvervsskoler og folkeoplysende skoler. Regionale LLC (IS), undervisning planlægges og gennemføres i samarbejde mellem skoler fra forskellige sektorer og det lokale arbejdsliv. Kommunal voksenuddannelse, hvor erhvervs- og almen uddannelse udbydes af samme organisation (SE, NO).

- Kendskab til aktuelle udviklinger og vilkår på arbejdsmarkedet
- Træning i at gennemføre behovsvurderinger på virksomheder.

Efter- og videreuddannelse, university college- / högskola- og universitetsniveau

Der er i Danmark, Finland, Sverige og Norge overvejende samme krav til lærernes fag-faglige kompetenceniveau. Der kræves i de fire lande MA-, kandidat-, Ph.d.- eller doktorgrad. Fælles for landene er, at det faglige kvalifikationsniveau som minimum skal være højere end afgangsniveauet for uddannelsen. På erhvervsrettede højskoler og universiteter stilles krav om højere erhvervsrettet eksamen fra et universitet suppleret med to til tre års relevant erhvervs erfaring samt eventuelt forskningserfaring. På Island er der ingen formelle krav til lærere. Det er styrelsen for efter- og videreuddannelse på universitetsniveau, der afgør kravene. Der er lidt variation i kravene til pædagogisk kompetence, men i alle lande, bortset fra Island, er der krav om pædagogisk overbygning enten i form af en lektorkvalificering på professionshøjskoler, pædagogiske universitetsstudier på minimum 60 ECTS, adjunkt pædagogikum på universiteterne eller det, der beskrives som relevant praktisk pædagogisk kompetence. Der stilles i ingen af de nordiske lande specifikke formelle voksenpædagogiske krav. De pædagogiske efteruddannelser er tæt knyttet til lærernes daglige praksis, hvor målgruppen er aldersmæssigt voksen, og må derfor forventes at indeholde voksenpædagogiske elementer.

Perspektiver i forhold til kompetenceudvikling af voksenlæreres efter- og videreuddannelse, university college- / högskola- og universitetsniveau

Der er forskel på "unge" voksne, der tager uddannelse i det ordinære system og "ældre" voksne, der efter flere års arbejds erfaring tager efter- og videreuddannelse. En forskel er, at de "ældre" voksnes arbejds- og livserfaringer i form af formelle og reelle kompetencer kan medvirke til at nuancere og perspektivere uddannelsernes faglige indhold. Målgruppen på disse hold er ofte erhvervs- og uddannelsesmæssigt meget heterogen og fagligt stærk. Læreren må kunne etablere rammer for en undervisning, hvor accept af forskellighed, anerkendelse og anvendelse af deltagernes erfaringer, respekt og dialog fremmer gensidig læring. Voksenpædagogisk kompetenceudvikling på dette niveau kunne fx være efteruddannelse med fokuspunkter som:

- Viden om og træning i dialogiske og erfaringsbaserede arbejdsformer
- Viden om og træning i at undervise heterogene grupper med høj viden og kompetence, så læring sker både mellem lærer og deltagere og mellem deltagere
- Viden om voksenlivets udviklingsprocesser.

Undervisning af indvandrere i et nordisk sprog som andetsprog

Finland er det eneste land, der ikke formelt stiller krav om en gennemført læreruddannelse eller særlige pædagogiske kompetencer for at undervise indvandrere i det nationale sprog. Der stilles krav, men de afhænger af de konkrete organisatoriske og institutionelle rammer. Kun i Danmark stilles ud over en læreruddannelse med sprog/dansk som liniefag et fag-fagligt, pædagogisk og voksenpædagogisk krav om en masteruddannelse i "Underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne" eller master i "Dansk som andetsprog". I de øvrige nordiske lande dækkes krav til de pædagogiske kompetencer enten gennem pædagogik i læreruddannelsen eller som en pædagogisk overbygning på minimum 60 ECTS. Der er ingen specifikke formelle krav til voksenpædagogisk kompetence. Andetsprogsundervisning og sprogets betydning for integration i samfundet og på arbejdsmarkedet diskuteres i alle de nordiske lande. Det er tydeligt, at Danmark er længst fremme i forhold til at stille formelle både voksenpædagogiske og andetsprogpædagogiske krav til lærerne, og at Island vægter disse krav lavest i og med, at der ikke er nogen formelle krav.

Perspektiver i forhold til kompetenceudvikling af lærere, der underviser indvandrere i et nordisk sprog som andetsprog

Målgruppen i dette felt er karakteriseret af at være meget heterogen, men i de fleste nordiske lande sikrer inddeling af undervisningen i niveauer og spor forholdsvis homogene hold, hvad angår de faglige forudsætninger for at deltage i undervisningen (Nordisk Ministerråd 2010). Målgruppen på de enkelte hold kan være kulturelt heterogen, og erfaringer med at lære i en skole kan være forskellige. Indvandreres tidligere uddannelser og faglige kompetencer kan være vanskelige at overføre til et andet land. Det kan kræve særlige kompetencer af voksenlæreren at kompetenceafklare og -vurdere indvandreres realkompetencer, og det kan stille særlige krav til lærerens interkulturelle viden og forståelse, samt til forståelse af voksne indvandreres livssituation, der kan være både privilegeret og vanskelig.

I tidligere omtalte IVEU-rapport (Nordisk Ministerråd 2010) anbefales igangsætning af systematisk kompetenceudvikling for indvandrerlærere, der underviser voksne. På baggrund af IVEU-rapporten og denne kortlægning foreslås følgende fokuspunkter for voksenpædagogisk kompetenceudvikling:

- Uddannelse og kurser i andetsprogspædagogik
- Kurser i individuel kompetencevurdering af voksne indvandreres realkompetencer
- Kurser i interkulturel forståelse med fokus på den voksne målgruppe
- Viden om og træning i erfarings- og dialogbaserede undervisningsformer i kulturelt heterogene målgrupper
- Kurser i informations- og kommunikationsteknologi
- Viden om og træning i interkulturel pædagogik.

Specialundervisning for voksne

I Danmark stilles krav om, at lærerne har de nødvendige kompetencer, herunder nødvendige specialpædagogiske og voksenpædagogiske kompetencer. Mere præcist stilles der i de øvrige nordiske lande fag-faglige og pædagogiske krav om en læreruddannelse på bachelor- eller MA-niveau med specialpædagogisk specialisering på minimum 60 ECTS som en del af læreruddannelsen eller som en pædagogisk overbygning. Kun i Danmark stilles formelt krav om voksenpædagogiske kompetencer.

Ordblinde- /dysleksiundervisning for voksne

Krav til voksenlærere på dette område varierer mellem de nordiske lande. Island er det eneste land, der ikke formelt stiller faglige eller pædagogiske krav til undervisere på dette område. I Finland, Norge og Sverige kræves enten en læreruddannelse med hovedfag i specialpædagogik eller en specialpædagogisk overbygning på læreruddannelsen på mellem 60 og 90 ECTS. I flere af de lande er undervisningen af ordblinde organiseret under specialundervisning. I Danmark kræves læreruddannelsen suppleret med to moduler i dansk og eller matematik for voksne på PD-niveau fra uddannelsen "Undervisning i læsning og matematik for voksne". Danmark er det eneste land, der dermed kræver en voksenpædagogisk kompetence på dette område, de øvrige lande stiller ingen krav om voksenpædagogiske kompetencer, men voksenpædagogiske elementer kan indgå i speciallæreruddannelsen.

Specialundervisningslærere og lærere for voksne ordblinde / dyslektikere i de nordiske lande er fagligt, pædagogisk og specialpædagogisk velkvalificerede, men voksenpædagogiske krav er fraværende eller vagt formuleret som i Danmark. En del af de tidligere beskrevne voksenpædagogiske perspektiver, vedrørende almen og erhvervsrettet uddannelse for voksne på grundlæggende og gymnasiale niveauer, kan være relevante også på dette område.

Perspektiver i forhold til kompetenceudvikling af lærere, der underviser i specialundervisning eller underviser ordblinde / dyslektikere

Da både fag-faglige, pædagogiske og specialpædagogiske kompetencer må vurderes at være godt dækket er det, man evt. kan supplere med

- Kurser og uddannelse i særlig voksenpædagogiske perspektiver af betydning for den specialpædagogiske målgruppe.

Lidt anderledes ser det ud i forhold til undervisning af ordblinde. Her er det markant, at Danmark er det eneste land, der stiller særlige faglige, pædagogiske og voksenpædagogiske krav til lærere, der underviser ordblinde / dyslektikere, og Island er det land, der markerer sig ved ikke at stille nogen krav. Ordblinde /dyslektikere er del af den stadig store gruppe voksne med læse- og skrivevanskeligheder i Norden (tidligere beskrevet), og en gruppe der har specielle læringsforudsætninger. Det kan derfor i forhold til at udvikle voksenlærernes kompetencer foreslås at tilbyde:

- Særlige kurser og uddannelse i specialpædagogik og didaktisk viden og kunnen om undervisning af ordblinde /dyslektikere
- Kurser og uddannelse i særlige voksenpædagogiske perspektiver af betydning for målgruppen.

Nonformel offentligt støttet voksenuddannelse – folkehøjskoler

Da Island, som tidligere nævnt, ikke har folkehøjskoler, omfatter denne perspektivering Danmark, Sverige, Finland og Norge. Kun Finland stiller formelle krav om fag-faglige og voksenpædagogiske kompetencer. I de øvrige lande forventes praktisk faglig kompetence, og mange lærere har en mellem-lang, videregående teoretisk, praktisk eller kunstnerisk uddannelse. Skoler i Norge, Sverige og Finland tilbyder kompetencegivende uddannelse og har formelle krav til lærere i disse uddannelser. Danmark er det land, der tydeligst fastholder, at folkehøjskoler ikke giver formel kompetence. Da det er et særkende, at folkehøjskoler er eksamensfrie og nonformelle skoler, og at lærere på folkehøjskoler i ikke kompetencegivende fag kan ansættes på baggrund af erfaringer og praktisk faglige kompetencer, er det vanskeligt at foreslå formelle kurser og uddannelse for denne målgruppe. Det kan opfattes som grundlæggende i strid med skolernes formål. Lærerne kan være pædagogisk og voksenpædagogisk kompetente uden formel uddannelse, de kan være kreative ildsjæle med stort engagement og kan måske uden skoling fra en formel uddannelse netop tilbyde en anden og givende undervisning. Men at de er fag-fagligt kompetente sikrer ikke nødvendigvis formidlingsevne og forståelse for unge og ældre voksne målgrupper. Kurser, der kunne være relevante for folkehøjskolelærere, kunne være:

- Kurser i voksendidaktik, -pædagogik rettet mod højskolernes specifikke målgrupper og undervisningens særlige tilrettelæggelse.

Nonformel offentligt, støttet voksenuddannelse – oplysnings- og studieforbund

Kun i Finland stilles formelle fag-faglige og pædagogiske krav til de fastansatte lærere i oplysnings- og studieforbund. Ingen steder i Norden stilles formelle fag-faglige, pædagogiske eller voksenpædagogiske krav til de deltidsansatte lærere, som er den største gruppe på dette område. Tidligere var det i Danmark et obligatorisk krav, at lærerne gennemgik et kortere praktisk pædagogisk kursus, der ofte også inkluderede en introduktion til folkeoplysningens særlige historie, formål og karakteristika. Et kursus til deltidsansatte lærere skal realistisk set være af kortere varighed eller tilrettelagt, så deltagelse er mulig samtidig med, at man har flere arbejdspladser. Tidligere overvejelser om de nonformelle skolers særkende i forhold til folkehøjskolelærere kan også gøre sig gældende i oplysnings- og studieforbund. Men gruppen af deltidsansatte lærere har ikke den daglige gang i undervisningsmiljøet og vil derfor ikke være en del af en daglig pædagogisk, didaktisk og faglig diskussion og udvikling. Det kan være relevant at overveje kurser som:

- Kortere praktiske didaktiske kurser, der knyttes til lærernes undervisningsfag

- Kortere kurser om folkeoplysningens formål, historie og særlige karakteristika
- Pædagogiske, didaktiske og faglige udviklingskurser.

Samlede overvejelser om og anbefalinger til formelle krav til voksenlærere

Analysen og perspektiverne er i det foregående beskrevet i forhold til de enkelte sektorer og undervisningsområder. Samlet set tegner der sig nogle generelle forhold, der kort bliver opsamlet her.

Helt overordnet er det markant, at der på alle områder, undtagen den nonformelle sektor, og i alle lande (Island dog mindre end de øvrige lande) er:

- Formaliserede krav til fag-faglige kompetencer. Kravene er ganske høje og minimum over det niveau, læreren skal undervise på
- Formaliserede krav til almenpædagogisk kompetence på et niveau svarende til ca. 60 ECTS eller lignende kompetence
- Stort set ingen formaliserede, specifikke krav til voksenpædagogisk kompetence. Når der er formaliserede krav, er de oftest inkluderet i fag-faglige specialkurser eller er mere løst defineret.

Der er i det samlede billede ganske store ligheder på de formelle krav til de kompetenceniveauer, det enkelte lande stiller på de enkelte områder.

Alligevel ses nogle forskelle i vægtning af formelle kompetencekrav.

Her nævnes nogle af de forskelle, der træder særligt frem:

- Finland er på flere områder det land, der stiller de højeste formelle fag-faglige og pædagogiske krav
- Island er det land, der har de færreste formelle reguleringer og de færreste formelle krav både fag-fagligt, pædagogisk og voksenpædagogisk
- Danmark er det eneste land, der inden for områder, hvor målgruppen kan have særlige behov, stiller krav om både specialiseret fag-faglighed og voksenpædagogiske kompetencer. Det gælder forberedende voksenundervisning, dansk som andetsprog og undervisning af ordblinde/dyslektikere
- Den folkeoplysende sektor har de færreste formelle krav og kun til de lærere, der underviser i formelt kompetencegivende og eksamensorienterede fag.

Der er undervejs i forhold til de enkelte områder foreslået kurser og uddannelser, der kan medvirke til kompetenceudvikling af voksenlæreren. Nogle temaer er særligt centrale for det voksenpædagogiske område og derfor vil det være relevant at tilbyde uddannelse og kurser i

- Voksenpædagogik og -didaktik, herunder kendskab til særlige forhold omkring voksenlivets psykologi og udvikling
- Dialogbaserede, erfaringsinddragende og deltagerinvolverende arbejdsformer både på et praktisk og teoretisk niveau i forhold til en voksen målgruppes erfaringer og kompetencer
- Viden om og træning i at undervise heterogene grupper med megen viden og kompetencer, så læring sker både mellem lærer og deltagere og mellem deltagere
- At gennemføre individuelle realkompetencevurderinger
- Kulturforståelse og -møder både i forhold til andre etniske kulturer og arbejdskulturer i andre sektorer, i virksomheder og på arbejdspladser.
- Tværsektorielle uddannelsesforløb og praktisk træning i tværsektorielt samarbejde, herunder samarbejde med virksomheder
- Virksomhedsforlagt efteruddannelse, der sikrer opdaterede praksiserfaringer og kulturel læring
- Kendskab til aktuelle udviklinger og vilkår på arbejdsmarkedet
- At gennemføre behovsanalyser på og beskrive skræddersyede uddannelsesforløb til virksomheder.

Sammenfattende analyse og forslag til kompetenceudvikling med afsæt i interview

Svarene i de 29 interview giver et billede af de overvejelser, ansættelsesansvarlige gør sig i forhold til voksenlærerens kompetencer og behovet for efter- og videreuddannelser. Som det fremgår af de tidligere analyser af svarene, er der forskelle i vurderinger fra sektorer og lande, men der er alligevel særlige vurderinger af betydning for det voksenpædagogiske perspektiv, der har en fælles karakter. I det følgende samles de vigtigste pointer.

Voksenlærerens personlige og pædagogisk-didaktiske faglige kompetencer

Som udgangspunkt mener langt de fleste ansættelsesansvarlige, at der er forskel på voksenlærere og lærere, der underviser i grundskolen. Det fremgår af svarene på flere spørgsmål, at voksenlæreren ud over en relevant formel eller praktisk fag-faglig kompetence gerne skal besidde særlige personlige egenskaber og pædagogiske-didaktiske kompetencer.

De personlige egenskaber, som vurderes særlig vigtige for at undervise en voksen målgruppe, er bl.a., at lærerne:

- Har en personlig robusthed og integritet
- Kan møde de voksne deltagere "som voksne" og med ligeværdighed og respekt
- Er fleksible og rummelige
- Er autentisk til stede og kommunikerer ligeværdigt og klart
- Kan agere i et arbejdsliv præget af hastige forandringer og til tider "kaos"
- Har et særligt engagement og glæde ved at formidle sit fag (nævnes som aktuelt i den frivillige folkeoplysende undervisning).

De særlige voksenpædagogiske og -didaktiske kompetencer, der nævnes som relevante, omhandler kendskab til dels den voksne målgruppes læringsforudsætninger og dels til arbejdsformer specielt velegnede til at møde en voksen målgruppe. Følgende svar gives på tværs af sektorer og lande og peger bl.a. på, at det vurderes som meget væsentligt, at voksenlæreren:

- Kan anerkende, forstå og især anvende voksne livs- og arbejdserfaringer i den faglige undervisning
- Kender og kan bruge erfaringsbaserede, dialogorienterede og deltagerinvolverende arbejdsformer
- Har teoretisk viden om voksenlivets psykologi og udvikling
- Har teoretisk viden om og forståelse for voksnes modstandsformer og kan forholde sig konstruktivt til dem, så læring bliver mulig
- Kan udvikle undervisningsmateriale, der passer til en voksen målgruppe
- Har forståelse for voksnes særlige livssituation
- Har viden om og kan relatere det faglige indhold til relevante arbejdsmarkeds- og samfundsforhold.

Vægtning og prioritering af kompetencer og efteruddannelse

Det er meget markant, at fag-faglig kompetence vurderes højere end almene og voksenpædagogiske samt holdningsmæssige kompetencer. Det er desuden markant, at fag-faglighed vægtes højest i Finland og højest i den erhvervsrettede sektor. I den folkeoplysende sektor er der mindre, men stadig ganske høj vægtning af de fag-faglige kompetencer. De almenpædagogiske og især voksenpædagogiske kompetencer vægtes betydeligt lavere end fag-faglighed. Det er set i forhold til ovenstående beskrivelser af behovet for væsentlige voksenpædagogiske kompetencer bemærkelsesværdigt, at voksenpædagogik ikke vægtes højere. Tilsvarende høj prioritering af fag-faglighed og lav prioritering

af voksenpædagogik ses i indholdet af den efteruddannelse, lærerne gennemfører, især den folkeoplysende sektor lægger markant højst vægt på fag-faglig efteruddannelse. Inden for den almene voksenuddannelse lægges der mere vægt på pædagogiske kompetencer, hvis man ser samlet på de almene og voksenpædagogiske kompetencer, og det er i denne sektor, man ser en større interesse for, at læreren skal kunne bruge varierede arbejdsformer.

Konkrete forslag til kompetenceudvikling

De ansættelsesansvarlige foreslår konkrete efteruddannelses tilbud. Det fremgår af svarene, at der er forskellige udfordringer knyttet til de enkelte sektorer og derfor lidt forskellige forslag til konkrete kurser. Her nævnes nogle af de centrale udfordringer. Næsten alle udtrykker, at de ønsker et øget politisk fokus på voksenpædagogik for at styrke kvaliteten på området. Arbejde med kompetenceudvikling af voksenlærerne ses af mange som et godt sted at starte kvalitetsarbejde på området.

På de erhvervsrettede uddannelser nævner ansættelsesansvarlige i flere lande, at det kan være vanskeligt at rekruttere tilstrækkeligt kompetente faglærere. Det skyldes bl.a., at lønninger på arbejdsmarkedet er betydeligt højere end de lønninger, skolerne kan tilbyde. Enkelte skoler indgår af den grund indimellem særlig favorable lønftaler med lærere inden for bestemte fagområder, men trods det er det stadig vanskeligt at dække behovet for lærere. En anden udfordring for erhvervsskolerne er fortløbende at sikre opdaterede praksiserfaringer. Opdaterede praksiserfaringer er af stor betydning for uddannelsernes kvalitet og anvendelighed, og i høj grad også for at lærerne kan "matche" deltagernes kompetenceniveau og bevare en faglig autoritet. Det foreslås af flere, at man skal udvikle efteruddannelses tilbud for erhvervsskolelærere, der kan gennemføres på virksomhederne, og at man i det hele taget skal styrke lærernes kontakt til arbejdspladser, fx gennem praktikbesøg til de studerende og praktikophold på virksomhederne hvert år for lærerne.

Både oplysnings- og studieforbund og nogle islandske uddannelsesudbydere har vanskeligt ved at motivere deltidsansatte og kontraktansatte lærere til at deltage i både fag-faglig og pædagogisk-didaktisk efteruddannelse. Især udtrykker oplysnings- og studieforbundene i flere lande et behov for voksenpædagogisk og -didaktisk kompetenceudvikling af lærerne kombineret med undervisning i folkeoplysningens særlige formål og tilgang til læring. Flere ansættelsesansvarlige oplever, at lærerne har for lidt forståelse af den sammenhæng, deres kurser indgår i, og foreslår, at paraplyorganisationer inden for området kan udbyde kurser. Flere ansættelsesansvarlige på folkehøjskolerne (især i Danmark og Norge) udtrykker, at deres lærere ikke er særlig interesserede i pædagogisk / voksenpædagogisk efteruddannelse. For lærerne på de skoler vil mulighed for faglig fordybelse fx gennem orlovsordninger være det mest relevante efteruddannelses tilbud.

Der fremkom i interviewene et par helt konkrete forslag til kurser. Disse indgår i følgende anbefalinger til kompetenceudviklende kurser for voksenlærere. På baggrund af interviewbesvarelser kunne følgende temaer medvirke til kompetenceudvikling af voksenundervisere:

- Kurser og uddannelse i voksenpædagogik og didaktik, herunder viden om voksenlivets psykologi og udviklingsprocesser
- Viden om og træning i erfaringsbaserede, dialogiske og deltagerinvolverende undervisningsformer
- Kurser i økonomi- og budgetstyring i forbindelse med kursusudvikling og -gennemførelse
- Faglige opdateringskurser i tæt samarbejde med virksomheder
- Kurser i aktuelle behov på arbejdsmarkedet og i samfund, aktuelle vilkår og rammer inden for arbejdsmarkeds- og beskæftigelsespolitik
- Kurser i folkeoplysningens særlige formål og arbejdsformer
- Kurser, der tager særligt hensyn til at motivere faglærte til at blive lærere, så uddannelseskraft ikke afskrækkes
- Kurser der kombinerer fag-fagligt, voksenpædagogisk og -didaktisk indhold

Nordisk samarbejde om kompetenceudvikling af voksenlærere

Langt de fleste ansættelsesansvarlige mener, at nordisk samarbejde kan have betydning for kompetenceudvikling af voksenlærere, men mange er ikke aktive p.t. i nordiske samarbejdsprojekter. Interreg bruges i denne gruppe mere end programmerne NVL og Nordplus, som flere ikke kender til. Af svarene fremgår, at det nordiske samarbejde virker bedst kendt i Island, og at kendskabet i de øvrige nordiske lande og i de forskellige sektorer er på nogenlunde samme niveau, både hvad angår erfaringer med og kendskab til nordisk samarbejde.

De, der har arbejdet nordisk, har tidligere haft glæde af faglig udveksling og inspiration gennem studieture, institutionsbesøg og fag-faglige samarbejdsprojekter. Dog bør bemærkes at nogle ansættelsesansvarlige peger på, at trods inspiration og videndeling har implementering og udbytte af studiebesøg efterfølgende ikke helt haft den ønskede effekt. Et øget fokus på før- og efterfaser i udviklingsprojekter, uddannelser, kurser og studiebesøg kan være relevant i forhold til bedre implementering og udbytte.

De fleste ansættelsesansvarlige tænker nordisk samarbejde inden for egen sektor, men bortset fra flere folkeoplysere, er de fleste interesserede i mere viden om muligheder for tværsektorielt nordisk samarbejde. Fra oplysnings- og studieforbund nævnes behovet for at udvikle kurser, der er realistisk mulige for deltidsansatte lærere, og at disse lærere sandsynligvis vil være mest tilbøjelige til at deltage i snævert fag-faglige kurser på nordisk niveau.

Enkelte ansættelsesansvarlige, der repræsenterer næsten alle lande og alle sektorer, foretrækker europæisk samarbejde, hvor de oplever større udviklingsmuligheder end i nordisk samarbejde. Der fremkommer enkelte konkrete forslag til kurser og gensidige praktikophold. De nævnes i det følgende sammen med andre forslag.

På baggrund af interviewsvar foreslås følgende kurser og initiativer på nordisk niveau

- Tværsektorielle kurser i relevante temaer for et bredt felt af voksenundervisere, der kan nuancere og perspektivere det faglige indhold og kan medvirke til "kulturel kompetence" både i forhold til fag og nationale kulturer
- Særlige brancherettede kurser for erhvervsskolelærere inden for fx særligt specialiserede, omkostningstunge eller mindre arbejdsområder
- Praktikophold for lærere på andre nordiske institutioner, deling af praksiserfaringer "i praksis".

Uddannelser inden for det voksenpædagogiske område

Det fremgår, at der er et vist udbud af uddannelser inden for det voksenpædagogiske område i alle de nordiske lande, men at tilbuddene varierer betydeligt i omfang og karakter.

Det er bemærkelsesværdigt, at det kun i Finland og Sverige er muligt at have et større eller mindre udtalt teoriunderstøttet fokus på voksnes læring som en del af en ordinær læreruddannelse. Det betyder, at hvis man i dag vil ansætte en nyuddannet som voksenlærer, kan man kun i Sverige og Finland finde læreruddannede med særlig teoretisk kvalificering som voksenlærere. I Danmark, Norge og Island er man henvist til at tilbyde efteruddannelse i ansættelsen, og mulighederne herfor synes begrænsede i Norge og Island. I Norge og Danmark er det endvidere en forudsætning, at institutionen eller den enkelte deltager selv har økonomi til at betale for efteruddannelsen.

Inden for de uddannelser, der retter sig mod voksenlæring og voksendannelse, uden nødvendigvis at kvalificere som underviser, er mulighederne klart bedst i Finland, hvor en fuld fem-årig kandidatuddannelse udbydes ved syv uddannelsesinstitutioner. I Norge kommer der fra efteråret 2011 en bacheloruddannelse i Trondheim, hvor der allerede findes en kandidatuddannelse. I Sverige og i Island findes der i hvert land en enkelt kandidatuddannelse, der forudsætter en bachelorgrad.

Danmark adskiller sig markant fra de øvrige lande, idet der ikke findes uddannelser inden for det voksenpædagogiske område i det ordinære system. Der findes et enkelt kursus i Danmark, som alene forudsætter betaling af studieafgift, mens alle øvrige tilbud ud over betaling forudsætter anden uddannelse, erhvervs erfaring og/eller aktuel ansættelse.

Det fremgår således tydeligt, at der i Finland er det stærkeste udbud af ordinære uddannelser inden for det voksenpædagogiske område, efterfulgt af Sverige hvor der tilbydes kortere uddannelsesforløb end i Finland. Begge lande har deres udbud spredt på en del geografiske lokaliteter. I Norge findes der alene et ordinært uddannelses tilbud i Trondheim, og i Island findes der kun et tilbud i Reykjavik. Der findes ingen ordinære uddannelses tilbud i Danmark.

Danmark har det stærkeste udbud af efteruddannelse inden for det voksenpædagogiske område, idet der findes et udvalg af uddannelser på alle niveauer. Ser man således bort fra organiseringen af uddannelses tilbuddene, og de begrænsninger den medfører, er det helt tydeligt i Finland og Danmark, der findes flest og mest omfattende uddannelses tilbud inden for det voksenpædagogiske område. Der er et vist udbud i Sverige, mens udbuddene i Norge og i Island må betegnes som begrænsede.

Perspektiver på uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område

Af såvel spørgeskemaundersøgelsen, interview med ansættelsesansvarlige som af kortlægningen af de eksisterende uddannelsesmuligheder inden for det voksenpædagogiske område fremgår det, at der fremadrettet med fordel kan arbejdes med at skabe bedre muligheder for kompetenceudvikling inden for det voksenpædagogiske område. Særligt i Norge og i Island synes der at være et umødt behov for egentlige uddannelser, og det er bemærkelsesværdigt, at kun Finland tilbyder en grundlæggende voksenpædagogisk uddannelse.

Set i sammenhæng med de tidligere resultater og analyser i denne rapport er der, om end stadig begrænsede, uddannelsesmuligheder for voksenlærere. En enkel måde at styrke voksenpædagogiske kompetencer på kunne være at gøre de eksisterende uddannelser til et formelt krav på relevante uddannelsesområder. Det ville styrke voksenlærernes fag-faglige og pædagogiske kompetencer.

Af tidligere besvarelser fremgår det i flere sammenhænge, at en stærkere sammenhæng mellem uddannelser og praksis ville gavne både voksenlærernes, uddannelsesinstitutionernes og virksomhedernes kompetenceudvikling. Mange af de eksisterende uddannelser relaterer det faglige indhold til praksis gennem fx krav til skriftlige opgaver. I de færreste uddannelser indgår praktik, studiebesøg mv. Færre undervisnings- og vejledningstimer, mere selvstændigt studiearbejde er en tendens, der præger de fleste voksenpædagogiske uddannelser, og især gør sig gældende jo mere akademisk uddannelsen er. Set i forhold til de behov for både teoretisk viden, praktisk træning samt praktikerfaringer denne kortlægning har peget på i forhold til kompetenceudvikling af voksenlærere, kan det anbefales at udvikle uddannelser, uddannelsesforløb og kurser, der i højere grad sikrer teori-praksiskoblingen og tværsektoriel videndeling og udvikling mellem lærere og institutioner. I flere lande er der, som tidligere nævnt, en udvikling, der etablerer organisatoriske rammer for formelt tværsektorielt samarbejde.

Et andet nytænkende eksempel ses i Finland, hvor man igennem OSAAVA-programmet arbejder med at udvikle uddannelsesinstitutionernes egen kapacitet til at planlægge efteruddannelse af lærere og igennem programmet bistår uddannelsesinstitutioner med at danne netværk, som kan styrke efteruddannelse. Da flere ansættelsesansvarlige, særlig fra mindre uddannelsesinstitutioner, giver udtryk for, at det er svært at finde relevante efteruddannelseskurser for voksenlærere, og/eller at de har udfordringer i forhold til begrænsede økonomiske ressourcer, synes det således sandsynligt, at de øvrige nordiske lande med fordel kan hente inspiration i denne finske model.

Økonomi er i flere sammenhænge i rapporten nævnt som en væsentlig faktor for deltagelse i voksen-

pædagogiske uddannelser. Mange uddannelsesinstitutioner begrænser lærernes efteruddannelse af denne grund. Hvis man ønsker kompetenceudvikling af voksenlærere som en væsentlig faktor for kvalitet i og effekt af voksenuddannelser, er det relevant at overveje muligheder for at etablere også betalingsfrie uddannelser på grundlæggende og videregående niveauer samt på korte kurser. I de lande, hvor uddannelserne er en del af det ordinære system, er dette allerede en mulighed, hvilket det fx ikke er i Danmark.

En del af de uddannelses- og kursusforslag, der er kommet frem i denne kortlægning, er aktuelle og ønsket af aktører i alle de nordiske lande, og flere temaer er fælles i de forskellige sektorer. Nordiske uddannelses- og kursusstilbud inden for prioriterede temaer kan give flere både teoretiske og praktiske perspektiver på det faglige indhold og medvirke til at styrke voksenlærernes kompetencer og kvalitet i og effekt af uddannelserne.

Af kortlægningen fremgår det desuden, at de enkelte lande på udvalgte områder stiller forskellige voksenpædagogiske krav til voksenlærere og har prioriteret udvikling af forskellige uddannelses-tilbud. På den måde har de enkelte lande styrker på særlige områder, der med fordel kan danne grundlag for gensidig inspiration og fælles nordisk udvikling. Nogle eksempler:

Danmark har høje formelle kompetencekrav til lærere på FVU, forberedende voksenundervisning, undervisning for ordblinde /dyslektikere og dansk som andetsprog og har særlige uddannelses-tilbud på disse områder. Især kan fremhæves, at Danmark er det eneste land, der har udviklet to master-uddannelser for voksenlærere i dansk som andetsprog. I Finland kan tidligere omtalte OSAAVA-projekt være til gensidig nordisk inspiration. Erfaringer fra et gennemtænkt projekt omkring peer learning og institutionssamarbejde om efteruddannelse kan være anvendelige flere steder i Norden. Erfaringer med voksenpædagogik som hovedemne i læreruddannelser på MA-niveau kan ligeledes hentes i Finland. Sverige har som det eneste land en voksenpædagogisk uddannelse for folkehøjskolelærere, og Island har de omfattende erfaringer med at udvikle og tilbyde uddannelse i et samarbejde mellem arbejdslivets organisationer, virksomheder og uddannelsesinstitutioner.

En nordisk arbejdsgruppe udsprunget af NVL's tidligere arbejde med voksenpædagogik er ved at undersøge muligheder for at etablere en nordisk masteruddannelse i voksenpædagogik. Gruppen koordineres af Hrobjartur Arnasson, Islands universitet. Med afsæt i tidligere omtalte rapport "Komparativt studie af nordiske voksenuddannelser" (Nordisk Ministerråd 2008) har Danmarks Evalueringsinstitut gennemført en udredning om muligheder for at etablere en fælles nordisk læreruddannelse på kandidatniveau (Nordisk Ministerråd 2010). Der er tidligere gennemført nordiske voksenlæreruddannelsesforløb koordineret af den daværende institution Nordens Folkliga Akademi i Göteborg. I regi af NVL arrangeres mødesteder, konferencer og udvikling og afprøvning af nordiske uddannelses-tilbud. Flere folkeoplysende organisationer har styrkt nordisk samarbejde.

På denne baggrund kan det være relevant at foreslå følgende:

- At styrke sammenhængen mellem de forskellige nordiske initiativer, der arbejder med udvikling af fælles nordiske formelt kompetencegivende lærer- og voksenlæreruddannelser
- At styrke udvikling af ECTS-givende fælles nordiske kortere kurser og uddannelsesforløb for voksenlærere
- At styrke teori-praksiskobling ved at placere uddannelses-tilbud og kurser i autentiske miljøer med særligt inspirerende uddannelsesaktiviteter, og have fokus på både teoretisk viden og refleksion samt praktisk træning.

Forslag til temaer for konkrete nordiske voksenpædagogiske kursus og uddannelses-tilbud er beskrevet fortløbende i denne kortlægning, og de centrale pointer præsenteres i afsnittet sammenfatning og anbefalinger.

Litteraturliste

- Andersson, E. (2010): Fem delrapporter om voksenuddannelse i de nordiske lande. Upubliceret materiale. Den samlede rapport fra Alpine projektet kan findes på http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/adultprofreport_en.pdf (lokaliseringen kontrolleret 3.3.2011).
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2007): Den økonomiske gevinst af en forbedret læseindsats. Findes online på <http://www.3fuddannelsesnyt.dk/oeconomiskgevinstforbedretlaeseindsats.pdf> (lokalisering kontrolleret 15.2.2011).
- Larsson, S. (2006): Didaktik för vuxna – tankelinjer i internationell litteratur. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Lesesenteret, Universitetet i Stavanger (2006): Sammendrag av hovedresultatene i ALL-undersøkelsen. Findes online på http://lesesenteret.uis.no/forskning/leseundersokelser/all/skjult_all/article1301-882.html (Lokalisering kontrolleret 15.2.2011).
- Mandag Morgen of Nordisk Ministerråd (2005): Norden som global vinderregion. På sporet af den nordiske konkurrencemodell. København: Huset Mandag Morgen.
- Marquard, M. (2009): Innovative læreprocesser i praksis. Et udviklingsforløb. Finland: Nordisk netværk for Voksnes Læring. Findes også online på http://www.nordvux.net/download/5738/vuxped_rapport_upd.pdf (lokaliseringen kontrolleret 6.3.2011).
- Milana, M. (ed.) (2010a): BABAR: Becoming Adult Educators in the Baltic-Sea Region. Synthesis report. Copenhagen: Danish School of Education, Aarhus University.
- Milana, M. (ed.) (2010b): BAEA: Becoming Adult Educators in the European Area. Synthesis research report. Copenhagen: Danish School of Education, Aarhus University.
- Nordisk Ministerråd (2007): Forbedring af læse-, skrive- og IT-færdigheder for kortuddannede voksne. En nordisk forundersøgelse. Findes online på http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2007-549/at_download/publicationfile (lokalisering kontrolleret 15.2.2011).
- Nordisk Ministerråd (2008): Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser. København: Nordisk Ministerråd.
- Nordisk Ministerråd (2010): Integration gennem voksen- og efteruddannelse. København: Nordisk Ministerråd.
- Nordisk Ministerråd, (2010:528): Muligheder for en fællesnordisk læreruddannelse på kandidat-niveau. København: Nordisk Ministerråd
- Rønning, W. Grepperud, G. (2009): Teaching adults – just a matter of talent? Analyzing attitudes of teacher professionalism in Norwegian education. Upubliceret materiale.
- Undervisningsministeriet (2000): Kvalitet der kan ses. København: Undervisningsministeriets forlag.
- Undervisningsministeriet (2011): Voksen- og efteruddannelsessystemet. Lokaliseret på World Wide Web 15.3.2011 på <http://www.uvm.dk/Uddannelse/Overblik%20over%20det%20danske%20uddannelsessystem/Voksen-%20og%20efteruddannelsessystemet.aspx>
- Wahlgren, B. (2004): Fokus på voksenlæreren. I Laginder, A., Mørkved, T., Rubenson, K., Steingjien, J.M og Tøsse, D. (red.): Udfordringer for voksnes læring. Et nordisk perspektiv. Festskrift til Lars Arvidson. Oslo: VOX.
- Wahlgren, B. (2010): Voksnes læreprocesser. Kompetenceudvikling i uddannelse og arbejde. København: Akademisk forlag.

Underbygning af kortlægningen, links og referencer

I det følgende findes en lang række links, som optræder som referencer i kortlægningen. Disse er ment dels som en underbygning af rapporten, dels som en mulighed for interesserede læsere for at søge mere information om forhold, der måtte vække særlig interesse. Hvor det har været muligt, refereres der til information på svensk, dansk, norsk eller engelsk, men enkelte links refererer til information på finsk eller islandsk.

De nedenstående links er aktive, hvilket betyder, at når man klikker på dem, føres man direkte til det pågældende websted. De angivne web-adresser er kontrollerede og korrekte pr. 22. marts 2011, men der må tages forbehold for senere ændringer.

- 1 FI: Förordning om behörighets villkoren för personal inom undervisningsvätsnet 14.12.1998/986
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980986>
Förordning om grundläggande utbildning: <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980852>
- 2 NO: Vælges første mulighed i følgende søgning, kommer et worddokument om læreruddannelserne <http://www.google.dk/search?hl=da&biw=1116&bih=592&q=De+ulike+utdanningsveiene+til+I%C3%A6reryrket+i+Norge++&q=f&aqi=&aql=&oq=De+ulike+utdanningsveiene+til+I%C3%A6reryrket+i+Norge++&emsg=NCSR&noj=1&ei=7uV9TbHoFdD2sgadnpTxBw>
Se også Utdanningsforbundets hjemmeside om læreruddannelserne:
<http://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Hoyere-utdanning/Fag-og-utdanning/Larerutdanning/>
- 3 NO: Forskrift til uddannelsesloven, Kapitel 14, krav til kompetanse ved tilsetjing i undervisningsstilling. <http://www.handboka.no/Vgs/Forskrifter/Opplar/opp02n.htm>
- 4 SE: Skolverkets hjemmeside om den kommende forordning om lærarlegitimation
<http://www.skolverket.se/sb/d/4392/a/23702>
- 5 DK: AVU-loven <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=116906>
- 6 DK: FVU-bekendtgørelsen <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=25454#K6>
- 7 Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser, rapport findes på
http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2009-505/at_download/publicationfile
- 8 FI: Informationsmateriale om læreruddannelsen fra lærernes fagforening http://www.oaj.fi/pls/portal/docs/PAGE/OAJ_INTERNET/01FI/05TIEDOTTEET/03JULKAISUT/OAJ_OPETTKOULSUOM_RUO_08.PDF
Statsrådets förordning om universitetsexamina: <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2004/20040794>
- 9 NO: Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om Læreren – rollen og utdanningen <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2008-2009/inns-200809-185/?l=0#a2.3.6>
- 10 NO: Rammeplan for yrkesfagslærerutdanning http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/270457-rammeplan_yrkesfag_jan06.pdf kap.1.1. §54a, s.4.
- 11 SE: Högskoleförordning <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 12 IS: Act on the Education and Recruitment of Teachers and Head Teachers in Pre-School, Compulsory School and Upper Secondary School
http://eng.menntamalaraduneyti.is/media/MRN-pdf_Annad/Log_um_kennaramenntun_ENSKA.pdf
- 13 IS: Undervisningsministeriets information om autorisation <http://eng.menntamalaraduneyti.is/licence/>

- 14 IS: Kilde Hrobartur Arnasson, Islands universitet
- 15 NO: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa
<http://www.lovddata.no/all/hl-19980717-061.html>
 Kapittel om undervisning organisert for voksne
<http://www.handboka.no/Vgs/Lover/Opplaring/opl04a.htm#a3>
- 16 NO: Kilde Sigrun Røstad, VOX
- 17 FI: Förordning om behörighets villkoren för personal inom undervisningsvätsnet 14.12.1998/986
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980986>
 Förordning om grundläggande utbildning <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980852>
- 18 NO: Vælges første mulighed i følgende søgning, kommer et worddokument om læreruddannelserne <http://www.google.dk/search?hl=da&biw=1116&bih=592&q=De+ulike+utdanningsveiene+til+l%C3%A6reryrket+i+Norge++&aq=f&aql=&aql=&oq=De+ulike+utdanningsveiene+til+l%C3%A6reryrket+i+Norge++&emsg=NCSR&noj=1&ei=7uV9TbHoFdD2sgadnpTxBw>
 Forskrift til uddannelsesloven, Kapittel 14, krav til kompetanse ved tilsetjing i undervisningsstilling. <http://www.handboka.no/Vgs/Forskrifter/Opplar/opp02n.htm>
- 19 DK: AVU-loven <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=116906>
- 20 DK: Bekendtgørelse af lov om uddannelserne til højere handelseksamen (hhx) og højere teknisk eksamen (htx) <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=132548&#K6>
- 21 NO: Rammeplan for yrkesfagslærerutdanning http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/270457-rammeplan_yrkesfagl_jan06.pdf kap.1.1. §54a, s.4.
- 22 SE: Högskoleförordningen <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 23 IS: Act on the Education and Recruitment of Teachers and Head Teachers in Pre-School, Compulsory School and Upper Secondary School
http://eng.menntamalaraduneyti.is/media/MRN-pdf_Annad/Log_um_kennaramenntun_ENSKA.pdf
- IS: Undervisningsministeriets information om autorisation
<http://eng.menntamalaraduneyti.is/licence/>
- 24 DK: Lov om pædagogikum i de gymnasiale uddannelser
<https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=117748>
- 25 NO: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa
<http://www.lovddata.no/all/hl-19980717-061.html>
 Kapittel om undervisning organisert for voksne
<http://www.handboka.no/Vgs/Lover/Opplaring/opl04a.htm#a3>
- 26 IS: Kilde: Hrobjartur Arnasson Islands universitet
- 27 DK: Bekendtgørelse om erhvervsuddannelser
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=134929#K3>
- 28 <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 29 IS: Kilde: Hrobjartur Arnasson, Islands universitet
- 30 Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser, rapport findes på
http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2009-505/at_download/publicationfile

- 31 SE: Myndigheden for yrkeshøgskolas information om kravene for at komme ind på kompletterende uddannelse
<http://www.yhmyndigheten.se/hem/fragor-och-svar/vad-kravs-for-att-komma-in-pa-en-kompletterande-utbildning>
- 32 IS: Kilde: Hrobjartur Arnasson Islands universitet
- 33 SE: <http://www.lararutbildning.nu/page/5462/villdubliyrkeslarareigymnasieskolan.php>
- 34 IS: Kilde: Hrobjartur Arnasson, Islands universitet
- 35 DK: Kilde: Tina Bøgehave Uddannelsesforbundet
- 36 DK: Bekendtgørelse om erhvervsakademiuddannelser og professionsbacheloruddannelse:
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=125610#K4>
- 37 NO: Forskrift om ansettelse og opprykk i undervisnings- og forskerstillinger
<http://www.lovdatab.no/for/sf/kd/td-20060209-0129-001.html#1-7>
- 38 NO: Lov om universiteter og høyskoler <http://lovdata.no/all/nl-20050401-015.html>
- 39 SE: Högskoleförordningen http://62.95.69.15/cgi-bin/thw?%24{HTML}=sfst_ist&%24{OOHTML}=sfst_dok&%24{SNHTML}=sfst_err&%24{MAXPAGE}=26&%24{TRIPSHOW}=format%3DTHW&%24{BASE}=SFST&%24{FORD}=FIND&%24{FREETEXT}=&BET=1993%3A100&RUB=&ORG=&%24
- 40 DK: Udkast til Vejledning om lektorkvalificering og lektorbedømmelse ved Centre for Videregående Uddannelser og andre institutioner for mellemlange videregående uddannelser http://www.uvm.dk/-/media/Files/IS/PDF05/Loen_ansaettelse/Ansaettelse_afsked/041001_lektorbedoemmelse_hoering.ashx
- 41 DK: Bekendtgørelse om erhvervsakademiuddannelser og professionsbacheloruddannelse
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=125610#K4>
- 42 SE: Högskolelagen kap.3§6. http://62.95.69.15/cgi-bin/thw?%24%7BHTML%7D=sfst_ist&%24%7BHTML%7D=sfst_dok&%24%7BSNHTML%7D=sfst_err&%24%7BMAXPAGE%7D=26&%24%7BTRIPSHOW%7D=format%3DTHW&%24%7BBASE%7D=SFST&%24%7BFORD%7D=FIND&%24%7BFREETEXT%7D=&BET=1992%3A1434&RUB=&ORG=&%24%7BSORT%7D=%C5R%2CLPNR+
- 43 IS: Hjemmeside for The institute for continuing education, Islands Universitet
<http://www.endurmenntun.is/English/>
- 44 IS: Hjemmeside for Open University ved Reykjaviks Universitet <http://www.openuniversity.is/>
- 45 IVEU rapporten, Nordisk Ministerråd, København 2010
- 46 IVEU rapporten, Nordisk Ministerråd, København 2010
- 47 IVEU rapporten, Nordisk Ministerråd, København 2010, samt kilde Hrobjartur Arnasson
- 48 DK: AVU-loven <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=116906>
og Bekendtgørelse om danskuddannelse til voksne udlændinge m.fl.
https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id_132485&#BC000330
- 49 FI: Kilde: Leena Saloheimo og Pirrko Sartovena, VSY
- 50 DK: AVU-loven <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=116906>
og Bekendtgørelse om danskuddannelse til voksne udlændinge m.fl.
https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id_132485&#BC000330

- 51 DK: AVU-loven <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=116906>
og Bekendtgørelse om danskuddannelse til voksne udlændinge m.fl.
https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id_132485&#BC000330
- 52 FI: Kilde Pirkko Sartovena og Leena Saloheimo, VSY
- 53 FI: Förordning om behörighets villkoren för personal inom undervisningsväsnat
14.12.1998/986 <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980986>
Förordning om grundläggande utbildning <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980852>
- 54 NO: Vælges første mulighed i følgende søgning, kommer et worddokument om læreruddannelserne <http://www.google.dk/search?hl=da&biw=1116&bih=592&q=De+ulike+utdanningsveiene+til+I%C3%A6reryrket+i+Norge++&aq=f&aqi=&aql=&oq=De+ulike+utdanningsveiene+til+I%C3%A6reryrket+i+Norge++&emsg=NCSR&noj=1&ei=7uV9TbHoFdD2sgadnpTxBw>
NO: Forskrift til uddannelsesloven, Kapitel 14, krav til kompetanse ved tilsetjing i undervisningsstilling <http://www.handboka.no/Vgs/Forskrifter/Oppklar/opp02n.htm>
- 55 DK: Vejledning om specialundervisning for voksne
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=125963>
- 56 SE: Högskoleförordningen <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 57 NO: Kilde Sigrun Røstad, Vox
- 58 Högskoleförordningen <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 59 DK: Bekendtgørelse af lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejdsskoler (frie kostskoler) <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=131953>
- 60 FI: Förordning om behörighetsvillkoren för personal inom undervisningsväsendet
14.12.1998/986 <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980986> 6. kap. §18
- 61 SE: Högskoleförordningen <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19930100.HTM>
- 62 DK: Jf. Kortlægning gennemført af udviklingskonsulent Agnete Nordentoft for Dansk Folkeoplysnings samråd aug.-sept. 2010. Upubliceret materiale
- 63 FI: Kilde: Leena Saloheimo og Pirkko Sartovena, VSY
- 64 NO: Kilde: Ellen Stavlund, VOFO
- 65 DK: Kilde: Agnete Nordentoft, konsulent, Dansk Folkeoplysnings samråd.
- 66 DK: Information om almen voksenpædagogisk grunduddannelse http://www.ug.dk/uddannelser/andreer-hvervsrettedeuddannelser/andreuddpaedogpsyk/almen_voksenpaedagogisk_grunduddannelse.aspx#fold6
- 67 DK: Information om højskolepædagogisk grunduddannelse
[http://www.ffd.dk/uddannelse/paedagogisk-udvikling/hoejskolepaedagogisk-uddannelse-\(hpu\)](http://www.ffd.dk/uddannelse/paedagogisk-udvikling/hoejskolepaedagogisk-uddannelse-(hpu))
- 68 DK: Bekendtgørelse om uddannelse af voksenundervisere
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=73748>
- 69 DK: Information om akademiuddannelse i ungdoms- og voksenpædagogik http://www.ug.dk/Uddannelser/videregaendeuddannelseservvu/akademiuddannelse_i_ungdoms-_og_voksenundervisning.aspx#fold4
- 70 DK: Information om diplomuddannelse i voksenlæring
<http://www.ug.dk/Uddannelser/diplomuddannelser/paedagogik/voksenlaering.aspx>

- 71 DK: Information om diplomuddannelse i læsning og matematik for voksne http://www.ug.dk/Uddannelser/diplomuddannelser/paedagogik/undervisning_i_laesning_og_matematik_for_voksne.aspx#fold4
- 72 DK: Information om diplomuddannelse i erhvervspædagogik <http://www.ug.dk/Uddannelser/diplomuddannelser/paedagogik/erhvervspaedagogik.aspx>
- 73 Bekendtgørelsen for Uddannelsen til underviser i dansk som andet- og fremmedsprog for unge og voksne <http://dpu.dk/Everest/Publications/Uddannelse/DAVx2Duddannelse/20071123134001/CurrentVersion/Stuedieordning%20DAV%20oktober%202007%20-%20ENDELIG.pdf>
- 74 FI: Information om OPIN OVI programmet http://www.opinovi.fi/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=136&Itemid=384&lang=en
- 75 FI: Information om OSAAVA programmet <http://www.hanko.fi/city/djulkaisuSE/kokous/20101714-14.PDF>
- 76 NO: Information om kurset voksenpædagogik og realkompetencevurdering <http://www.hiak.no/nor/studietilbud/videreutdanninger/voksenpedagogikk-og-realkompetansevurdering?lang=nor&gclid=CKnBqfqU06cCFYnJ3godfRv08A&PHPSESSID=df7e033b9fb3afad1ee701982bb688e8>
- 77 NO: Information om kurset grundlæggende IKT i voksenuddannelse <http://www.hive.no/studietilbud/it-og-ikt-studier/grunnleggende-ikt-i-voksenopplaering-article11517-351.html>
- 78 NO: Information om kurset grundlæggende færdigheder i læsning og skrivning for voksne <http://lesesenteret.uis.no/category.php?categoryID=5165>
- 79 NO: Information om to forskellige kurser i voksenpædagogik <http://www.nki.no/Studier/Voksenpedagogikk-15-studiepoeng>
<http://www.nki.no/Studier/Voksenpedagogikk>
- 80 NO: Forskrift om praktisk-pædagogisk uddannelse: <http://www.lovdatab.no/cgi-wiff/ldles?ltdoc=/for/ff-20051213-1454.html>
- 81 NO: Information om bacheloruddannelsen i rådgivning og voksnes læring <http://www.ntnu.no/studier/brvl>
- 82 SE: Information om VUFOrs oppdragsverksamhet <http://www.ibl.liu.se/vufo/oppdragsverksamhet?l=sv>
- 83 SE: Søgning der viser nogle (ikke alle) af de enkeltstående kurser inden for voksenpædagogik <https://www.studera.nu/aw/courseSearchResult.do?freeText=vuxenpedagogik&period=HT+2011&type=1&type=2&type=3&type=4&type=5&type=6&intensity=2&intensity=3&searchType=freeText&showAdvanced=false&page=1&sortColumn=0&subject=&publisher=&location=&lang=sv>
- 84 SE: Information om uddannelsen til folkehøjskolelærer <http://www.ibl.liu.se/student/vufo/folkhogskollarare?l=sv>
- 85 SE: Information om overbygningsuddannelsen som voksenlærer <http://www.ibl.liu.se/student/vufo/pavux?l=sv>
- 86 IS: Information om Stiklur programmet <http://frae.is/stiklur/>
- 87 IS: Information om arbejdsmarkedets trænings- og oplæringscenter <http://www.frae.is/english/education-and-training-service-centre/>
- 88 IS: Information om arbejdsmarkedets fond for uddannelse www.starfsmennt.is
- 89 DK: Et eksempel på en model for udbud af universitetspædagogikum http://www.sdu.dk/Om_SDU/Institutter_centre/C_Unipaedagogik/Uddannelse/model

- 90 DK: Information om masteruddannelsen i uddannelse og læring
<http://www.ruc.dk/uddannelse/efter-og-videreuddannelse/masteruddannelser/mvo/>
- 91 DK: Information om masteruddannelsen i voksnes læring
<http://www.dpu.dk/uddannelse/masteruddannelser/oversigtoveruddannelser/voksneslaeringogkompetenceudvikling/>
- 92 DK: Information om masteruddannelsen i læreprocesser <http://www.evu.aau.dk/master/mlp>
- 93 DK: Information om masteruddannelsen i dansk som andetsprog
<http://www.dpu.dk/uddannelse/masteruddannelser/oversigtoveruddannelser/danksomandetsprog/>
- 94 DK: http://studieordning.au.dk/studieordningHTML/737_29-04-2010_Masteruddannelse%20i%20dansk%20som%20andetsprog.html
- 95 NO: Information om kandidatuddannelsen i voksnes læring <http://www.ntnu.no/studier/mvl>
- 96 SE: Information om kandidatuddannelsen i adult learning and global change
<http://www.liu.se/en/education/master/programmes/L7MLG/description?!=en>
- 97 IS: Information om kandidatuddannelse i voksnes læring
<https://ugla.hi.is/kennsluskra/index.php?tab=skoli&chapter=content&id=24016&kennsluar=2011>

Nordiskt nätverk för vuxnas lärande
KOMPETENSUTVECKLING

SUMMARY

Background

The Nordic region has historically had and continues to have a prominent international position in the field of lifelong learning. We have a comprehensive, well-functioning adult education system producing high-quality education. A very considerable proportion of that quality is anchored in adult educators' competence.

In a globalised world, which constantly presents new demands to the education system, it is necessary to focus on how adult educators' competence can be secured and developed. This is the focus of the present study. The study incorporates knowledge from earlier studies, but the present results are new and based on an extensive collection of current data.

The survey can function as a basis for both Nordic, national and institutional reflections concerning the existing competence requirements and education opportunities and which of those need to be developed further.

The study was initiated and financed by the Advisory Group for Nordic Co-operation on Adult Education (SVL), which operates under the Nordic Council of Ministers. The study was conducted as a co-operation between the Nordic Network for Adult Learning (NVL) and the National Center for Kompetenceudvikling (NCK), which also participated in its financing. Another essential prerequisite for the completion of this survey, however, was the large number of resource persons who collected data and put their expertise in this field at our disposal.

Summary of results and recommendations

The report describes the results of the survey in three main areas. The first part presents an overview of the formal competences required of adult educators within different adult education programmes and sectors in the Nordic countries. The second part describes which competences are emphasised by recruiters of adult educators in the different sectors in all the Nordic countries. The third part presents an overview of the education opportunities available in the field of adult pedagogy. The report concludes with summarising and cross-cutting analyses of the individual areas. The results of the analyses provide a background for proposals concerning courses, training and other activities that can contribute to strengthening Nordic adult educators' competences and improve the quality of Nordic adult education. The proposals have been incorporated into the text and relate to the different survey areas. The most important results of the survey are summarised here in a form that follows the same structure as the report.

Formal competences required of adult educators

The report surveys the formal competences required of adult educators working within the following forms of adult education: basic-level general and vocational education, higher education taking place at universities, university colleges and other institutions of higher education, special education, education for people with dyslexia, second-language instruction for adult immigrants, and education offered by folk high schools and adult education associations. The survey reveals that while there are differences between these different education forms, significant similarities also exist.

On the whole, a high standard of formal qualifications is required of adult educators in all sectors in the areas of general pedagogy and knowledge of the subject taught. The exception is liberal adult education (*folkeoplysning/folkbildning*), where the subject-related requirements are not formal.

Generally speaking, there are no formal requirements regarding adult pedagogical competence in any sector in any of the Nordic countries. Specific requirements regarding adult pedagogy exist only in

individual specialised areas and only in Denmark. In many areas Finland is the country with the highest subject-related competence requirements. Iceland is the country with the least formal requirements both regarding subject content, pedagogy and adult pedagogy.

It is remarkable that while the training of comprehensive school teachers is moving in the direction of research-based education with increased specialisation by age group and subject, there is no focus on the specific needs and learning prerequisites of the adult target group, such as adults' experiences and life situation. Furthermore, the content and organisation of adult education programmes require adult educators to have various adult didactic competences which differ from the requirements faced by teachers in primary and lower secondary schools. Examples include flexible education forms, workplace-based training and cross-sectoral co-operation.

Recruiters' assessment of adult educators' competences

Altogether 29 interviews were conducted, equally distributed between general, vocational and liberal adult education institutions in the five Nordic countries. Subject-related competence is clearly seen as the most important competence in all sectors and particularly within the vocational education sector. This evaluation is evident in the recruiters' replies as to which competences are the most important – those related to subject content, general pedagogy, adult pedagogy or attitudes – as well as in the themes chosen for the supplementary training and courses that the teachers are offered. General pedagogical competences are emphasised more than adult pedagogical competences. At the same time, the great majority of the respondents feel that there are differences between adult educators and teachers working in primary and lower secondary schools. All of the respondents describe particular competences required of adult educators. These include personal qualities as well as knowledge of adult psychology and development processes, adults' learning prerequisites and forms of resistance, expertise in adult didactics and ability to use methods such as experience-based and participatory learning.

The respondents made several concrete training-related suggestions which show that the different sectors have some common training needs as well as sector-specific needs. Common training themes include the theory and practice of adult pedagogy and didactics. Sector-specific needs are indicated by respondents in the vocational education sector, for instance, who suggest courses targeted to specialised, costly and small-scale professional fields and emphasise the need for up-to-date practical experience. Responses from adult education associations in all the Nordic countries and individual education providers in Iceland indicate that it is difficult to motivate part-time employees to participate in supplementary training. At the same time, the recruiters feel that the pedagogical competences of this group of teachers need improving. The survey indicates that particularly respondents within in the general education sector would like courses in how to use versatile methods and work forms.

Furthermore, the great majority of recruiters are interested in cross-sectoral training opportunities and Nordic co-operation.

Education and training

The survey shows that training and education in the field of adult pedagogy are available in the Nordic countries but great variations exist between the countries with regard to the scope and character of the training offered.

It is remarkable that only in Finland and partly in Sweden is it possible to complete a basic academic, theory-based degree in adult education. In 2011 a Bachelor-level programme will start in Norway, where up until now a Master's level degree has been offered. In the other Nordic countries adult educators can acquire qualifications through supplementary and continuing education at various levels. Some training options enable educators to specialise in the needs of a specific target group. There are differences

between the content and scope of the education programmes, which is why different Nordic countries have particular strengths in individual areas.

Denmark differs clearly from the other Nordic countries with regard to education and training provision in the field of adult pedagogy: no education is available within the ordinary education system, but the range of training offered within the continuing education system is greater than in any other country. All of the continuing training programmes in Denmark and some of those offered in Norway are chargeable. The survey shows that Finland has the strongest provision of education opportunities within the ordinary education system, followed by Sweden, where education programmes are shorter than in Finland. Finland and Denmark offer the widest range of training and education in adult pedagogy (albeit differently organised), followed by Sweden. Training opportunities in Norway and Iceland appear more limited.

Recommendations

As the survey mentions, adult education is seen as a priority for action in all the Nordic countries. There are differences between the individual countries with regard to national priorities, the structure of the education systems and the working conditions and training opportunities available to individual adult educators. Even so, the survey reveals a number of significant similarities between the Nordic countries, which make it meaningful to give recommendations on common Nordic efforts. Based on the results of the survey, the authors make various recommendations (see below) concerning measures that can strengthen adult educators' competences and improve the quality of Nordic adult education.

In several areas, Nordic co-operation is underway in the field of adult pedagogy with a view to establishing common Nordic education programmes. Examples include a Nordic Master's programme in adult pedagogy and a Nordic teacher training programme at Master's level. In addition, adult education associations, folk high schools and umbrella organisations in the liberal adult education sector have well-established forms of Nordic co-operation. The NVL network and the Nordplus Adult programme have each initiated, participated in and supported various activities relating to the competence development of adult educators. Therefore the authors of this report recommend the following as a starting point:

- Creating structures and information pathways which strengthen the links between the various Nordic initiatives aimed at developing the field of adult pedagogy and establishing both formal and non-formal Nordic teacher and adult educator training programmes.

The survey has revealed that the individual countries can have specific competences and strengths relating to education programmes, development projects or the way in which education is organised. It would make sense to utilise these differences by improving the opportunities for exchanging and sharing specialised expertise and experiences. Several recruiters mention that economic constraints pose an obstacle to offering adult educators supplementary training. It is a particular problem that labour costs must be paid as well as course fees. In light of this, the authors recommend the following:

- Continuously securing up-to-date information about each individual country's special competences in an understandable, comparable form, for instance by updating schematic overviews such those in this report and in the reports "Komparativt studie af de nordiske læreruddannelser" (Nordic Council of Ministers 2008) and "Muligheder for en fællesnordisk læreruddannelse på kandidatniveau" (Nordic Council of Ministers 2010)
- Strengthening the economic and practical possibilities for continuing education and training through actual co-operation between educators and mutual practical visits between teachers employed at Nordic educational institutions.

In the course of the survey, certain themes and issues relating to adult pedagogy and didactics have turned out to be relevant across sectors and countries. These common themes are connected to the professional role of the adult educator and to the process of organising learning experiences for adult target groups irrespective of the subject content. It would be beneficial to include such themes in pan-Nordic and cross-sectoral training programmes/courses, where perspectives from different educational fields and different countries can add nuances, increase understanding and give a wider range of options for covering the subject matter. Encounters with colleagues from different countries, sectors and learning contexts can change and expand cultural (both professional and national) conceptions and thus lead to increased linguistic and cultural competence. Therefore, the authors recommend establishing shorter and/or longer Nordic courses and continuing training focusing on adult pedagogy related themes which have emerged as important in the survey, such as:

- Theoretical knowledge about the conditions, psychology and development of adulthood and which specific adult didactic reflections these require
- Knowledge and training relating to the use of experience-based and participatory methods which take into account the competences and experience acquired by an adult target group
- Knowledge about and training in how to teach heterogeneous groups consisting of participants with high levels of knowledge and competence in a way that permits learning to happen not only between teacher and participant but also between participants
- Theoretical knowledge about and understanding of adults' forms of resistance and how resistance can be used to further learning among participants
- Training in how to assess educational needs, plan and organise tailored courses at businesses
- Knowledge about and opportunities for relating subject content to relevant circumstances in the job market or society
- Development of teaching material suitable to an adult target group and for concrete contexts
- Knowledge about and training in how to implement individual assessment of previously acquired competences
- Knowledge about and training in how to use and teach ICT in adult target groups
- Budget and economy planning for designing and organising courses

It emerges from the survey that adult educators must have knowledge and skills necessary for functioning with heterogeneous, adult target groups and in different learning arenas, often in co-operation with colleagues from other sectors. Furthermore, the teaching may take place at workplaces or businesses and calls for an ability to combine theory with praxis. For this reason, the authors of this study recommend the following:

- Strengthening the link between theory and practice by organising training and courses in authentic environments, with particularly inspiring educational activities, and to focus on both theory and reflection and practical training. Organising cross-sectoral training/courses involving knowledge about the goals, content, challenges and opportunities of different sectors, and practical training in cross-sectoral cooperation
- Organising workplace-based continuing training in order to secure up-to-date practical experience and cultural learning.

In the course of the study, suggestions emerged regarding training, courses and cooperation aimed more specifically at individual sectors or education fields. It is relevant to consider at Nordic level both the aforementioned general adult education themes and more specific adult education related themes, such as:

- Courses specifically designed for part-time teachers
- Field-specific courses for specialised, costly and small-scale professional and educational fields.

On the whole, the results of this survey show that there are learning prerequisites, content-related issues, educational and professional conditions and structures within the field of adult education which pose specific requirements to adult educators with regard to subject content, adult pedagogy and adult didactics. Nordic adult educators generally have high qualification levels in general pedagogy, special pedagogy and professional knowledge in the field they teach, and formal competence is required in these areas. However it is remarkable that practically no formal requirements in the area of adult pedagogy exist in any of the Nordic countries. Education and training in adult pedagogy is available but such qualifications are only rarely a formal requirement for working as an adult educator. Competence development of the adult population is a challenge and a priority for action in every Nordic country. Competence development of adult educators can offer a route to improving the quality of adult education programmes. To this end, the authors recommend the following:

- Raising formal qualification requirements in the area of adult pedagogy in all sectors of adult education apart from non-formal educational institutions offering liberal adult education
- Developing education opportunities at basic degree level in the field of adult pedagogy
- Improving supplementary and continuing training opportunities in the field of adult pedagogy at all levels and in all sectors.